



Natuurlijk!

Bommelerwaard



september 2025

- Spinnen in de Bommelerwaard
- Torenavalk
- Klimop
- Kloosterwiel, icoon van de Natuurwacht
- Alemsche en Drielsche uiterwaard
- Oproep, SLG en gem. Zaltbommel

50

Vogels in de Bommelerwaard

Atlas van broedvogels en wintervogels in een rivierenlandschap

De Bommelerwaard kent een grote rijkdom aan vogels, die de afgelopen jaren door de Natuurwacht Bommelerwaard in kaart is gebracht. Alle gegevens worden verwerkt tot een prachtig vogelboek.

- Ruim 150 beschrijvingen van vogels in de Bommelerwaard
- Inclusief verspreidingskaarten
- Meer dan 350 pagina's, met prachtige vogelfoto's uit de regio
- Fraaie vormgeving, hard cover, op 200 bij 280 mm formaat



Voorintekenen

Het is vanaf nu mogelijk om in te tekenen. Dan wordt er een exemplaar voor je gereserveerd. De ledenprijs van het boek is € 35,- (€ 37,50 voor niet-leden). Bij voorintekening ontvang je **€ 5,- korting**.

Sponsor je favoriete vogel

Voor € 60,- sponsor je een soort naar keuze en wordt je naam in het boek vermeld. Je ontvangt een exemplaar en je wordt uitgenodigd voor de boekpresentatie op vrijdagavond 21 november 2025. Door te sponsoren help je ons met de uitgave en kunnen we laten zien dat velen de vogels in de Bommelerwaard een warm hart toedragen.

Kijk op www.natuurwachtbommelerwaard.nl/boek voor meer informatie over de voorintekening en sponsoring



Inhoud

jaargang 9, nummer 2, september 2025

Voorwoord Harry Kolman	4
Kloosterwiel, icoon van de Natuurwacht Arnout de Mooi, Dirk Muller	5
Wildzang van Joost van den Vondel Jaap Sluiter	10
Het gaat beter met het Oranje zandoogje	11
De argusvlinder Rien Melis, Ton van Balken	13
De Alemsche en Drielsche uiterwaard	15
Lezing Natuuramnesie, Marc Angeloo	20
De torenvalk Erwin vd Speld	25
Toine Andernach; Interview	27
Klimop; onsterfelijk en trouw Dirk Muller	29
Spinnen in de Bommelerwaard Rien Melis	31
Boek Vogels in de Bommelerwaard komt eraan!	34
Natuurperceel akkervogels in Velddriel Ton van Balken	36
Gemeente Zaltbommel zoekt woningen voor vleermuizen	39

colofon

Natuurlijk Bommelerwaard is een uitgave van de Natuurwacht Bommelerwaard en verschijnt tweemaal per jaar.

Prijs:
leden, gratis
losse nummers, € 3,50

Redactie:
Ton van Balken
Rien Melis
Harry Kolman
redactie@natuurwachtbommelerwaard.nl

Inhoudelijk advies:
Dirk Muller

Taalkundig advies:
Metteke de Vries

Vormgeving en opmaak:
Harry Kolman

Oplage: 675

Druk: WS-media groep, Waardenburg

Natuurwacht Bommelerwaard
Postbus 157
5300 AD Zaltbommel

email:
info@natuurwachtbommelerwaard.nl
website:
www.natuurwachtbommelerwaard.nl

© 2025

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door print-outs, kopieën, of op welke manier dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.



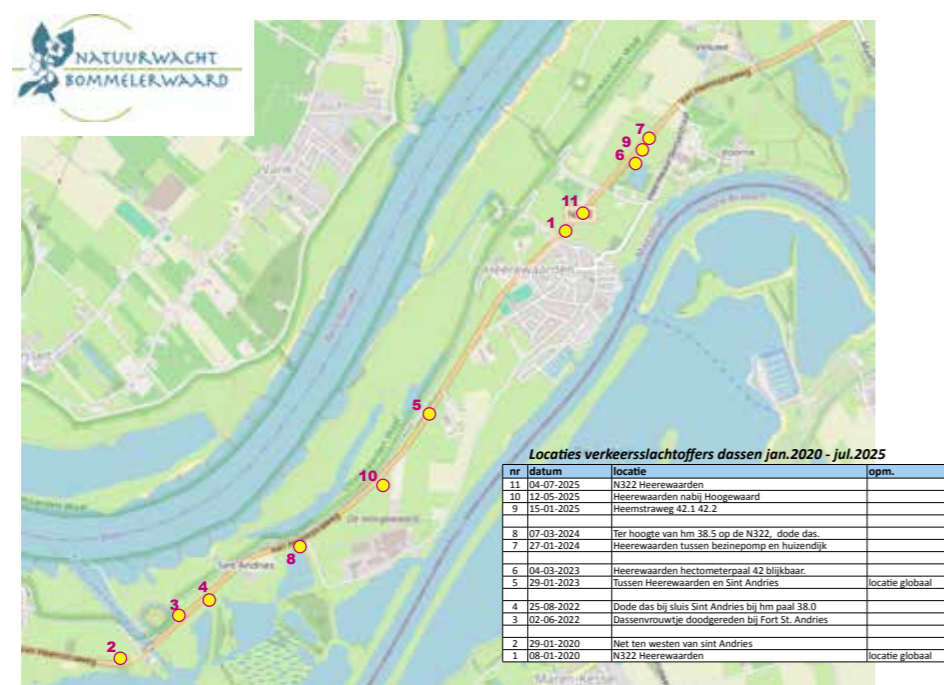
De Kloosterwiel met langs de randen oude en jonge knotwilgen, moeras en bos

De groenste provincie van Nederland is bestuurlijk niet zo groen

Voorwoord

Zoals u weet, trekt de Natuurwacht Bommelerwaard regelmatig aan de bel waar het gaat om behoud en/of bescherming van de natuur. Zo ook in juli j.l. en de aanleiding was de zoveelste dood gereden das tussen Fort St-Andries en Voorne (het uiterste puntje van de Bommelerwaard). In 2023 zijn wij samen met de wegbeheerder, in dit geval provincie Gelderland, al in overleg geweest over dit onderwerp. De uitkomst was toen dat er vlakbij Fort st-Andries een faunapassage met toeleiding gerealiseerd gaat worden. Looptijd van zo'n project is circa VIER jaar, dus medio 2027. Ondertussen worden er nog steeds met grote regelmaat dassen dood gereden, en ook over een veel langer tracé dan de toegezegde faunapassage kan goed maken. Aanleiding om nogmaals de noodzaak van meer maatregelen bij de provincie aan te kaarten. Helaas geeft de aangeschreven Gedeputeerde 'niet thuis': 'Niet op de begroting', 'Geen geld voor gereserveerd' zijn zo de argumenten dat hier niks aan gedaan gaat worden, ook niet dat het dan op de volgende begroting komt te staan. Kortom, de groenste provincie van Nederland is bestuurlijk niet zo groen (meer) helaas, vooral voor de dassen.

Harry Kolman (vz)



Kloosterwiel, icoon van de Natuurwacht

De rivier, de dijk, de wiel, grienden, bos en het moeras. De Kloosterwiel heeft veel gezichten. Het is het natuuricoon van de Bommelerwaard. Natuurbescherming, natuurstudie en natuurontwikkeling komen al sinds de oprichting van de Natuurwacht samen in dit ongeveer 11 hectare grote natuurgebied ten westen van Zaltbommel. Wilgenknotters en andere natuurliefhebbers onderhouden en inventariseren het gebied al lang. We hebben een goed beeld van de recente geschiedenis van het gebied. Maar de geschiedenis is natuurlijk veel langer dan de afgelopen 50 jaar. Het is een bijzondere wiel, omdat de oorzaak niet een dijkdoorbraak is, maar oeverwaldoorbraak. De zandrug, opgeworpen door de rivier, brak door. Het water nam het zand mee en sleet landinwaarts een langgerekt maar ondiep gat uit.



Omstreeks 1400 werd er aan de oostzijde van de wiel een klooster voor Kanunniken gesticht. De wiel heette toen Sint-Pieters Wiel, waarschijnlijk naar het moment van doorbraak op de naamdag van deze heilige. Het klooster heeft er tot 1511 gestaan. Het is afgebroken, omdat het klooster als uitvalsbasis werd gebruikt om Zaltbommel te belegeren.

De aanplant van elzen, wilgen en gemengd bos

hebben de omgeving in het recente verleden vormgegeven. Aantekeningen uit 1971 van toenmalige eigenaar Staatsbosbeheer en inventarisaties door de Natuurwacht in 1999 en 2017 geven een beeld van de rijkdom uit het verleden. Nu de Natuurwacht 50 jaar bestaat, is het een mooi moment om te kijken wat de stand van zaken nu is. Inventariseren is tegenwoordig van een andere orde. Platforms als Waarneming.nl maken het voor iedereen mogelijk om bij te dragen aan de lijst met waargenomen soorten. Dit neemt niet weg dat het mensenwerk blijft. De afgelopen jaren is er intensief gespeurd naar soorten. Vogels, planten, insecten, paddenstoelen en alle andere levensvormen die werden aangetroffen, hebben een plekje gevonden in de lijst. Tussen 2022 en 2025 hebben tot dusver 60 waarnemers 5458 waarnemingen ingevoerd van 769 soorten (scan de QR-code, onderaan deze bladzijde, om naar waarneming.nl te gaan). Te veel om op te noemen, maar zeker niet compleet. Een wandeling om de wiel levert vaak weer nieuwe ontdekkingen op.

De planten en de vogels zullen in dit stuk meer aandacht krijgen dan de andere soorten. Niet eerlijk natuurlijk; de paddenstoelen, insecten en andere levensvormen zijn zeker zo mooi en talrijk. De foto's aan het einde laten een kleine selectie zien van wat er leeft.

Planten

Staatsbosbeheer schreef in 1971 een beheersplan voor de Kloosterwiel met daarin aanwijzingen over de staat van de vegetatie. Ze schreven dat er biezen en riet, Grote lisdodde en planten

De afgelopen jaren is er intensief gespeurd naar soorten.

<< Kaart van Zaltbommel met de Kloosterwiel ten westen daarvan (op de kaart rechts). Het klooster is zichtbaar aan de oostkant van de plas. Kaart, M.J. de Man (1800)



Veel van de soorten die in 1999 genoteerd zijn, zien we de afgelopen jaren gelukkig nog steeds bloeien.

>> Grote centaurie op de dijk tussen de margrietten. Grote centaurie is een zeldzaamheid in Nederland. Langs de grote rivieren wordt hij met enige regelmaat gevonden op de dijken.

>> Grote waterpepe kwam in 1999 en 2014 nog voor. Deze soort is in de periode 2022-2025 niet meer waargenomen.

> Moeraskruiskruid is een typische plant voor het rivierengebied en voor de Kloosterwiel. Hij groeit in de overgangszone van nat naar droog. Je ziet hem vaak met de 'voeten' in het water staan.

van het valeriaan-moerasspireverbond voorkwamen. Fonteinkruiden groeiden in de Kloosterwiel en ook de Witte waterlelie dreef in het water.

In de jaren '80 en '90 van de vorige eeuw is de wijk de Spellewaard ontwikkeld. De Kloosterwiel raakte ingesloten door bebouwing en de recreatiedruk nam toe. Dit heeft zijn weerslag gehad op de natuur. De laatste planteninventarisatie vond plaats in 1999, enkele jaren na de ontwikkeling van de wijk. De toen aanwezige vegetatie week af van de eerder beschreven soorten in het beheersplan van 1971. De Witte waterlelie (*Nymphaea alba*) was verdwenen, fonteinkruiden werden niet meer genoemd en de Grote lisdodde (*Typha latifolia*) was niet meer waargenomen.

Veel van de soorten die in 1999 genoteerd zijn, zien we de afgelopen jaren gelukkig nog steeds bloeien. Gewone dotterbloemen (*Caltha palustris*), moeraskruiskruid (*Jacobaea paludosa*) en heelblaadjes (*Pulicaria dysenterica*) zijn nog spaarzaam aanwezig. Sommige andere soorten zijn helaas waarschijnlijk verdwenen. Grote waterpepe (*Sium latifolium*) werd in 2014 nog gezien, Kale jonker (*Cirsium palustre*) en moerasvaren (*Thelypteris palustris*) hebben we niet meer terug gezien. De Grote lisdodde werd in 2025 weer op kaart gezet.

Bij de nieuwe inventarisatie hebben we de Kloosterwiel in alle vier de seizoenen bezocht. Er werd bij de inventarisatie van 1999 al vermeld dat de



plantenlijst niet uitputtend was. Ten opzichte van toen zien we dan ook nieuwe soorten opduiken. Tot nu zijn er 217 verschillende plantensoorten gevonden. We noteerden onder andere de landelijk zeldzame soorten Bruin cypergras (*Cyperus fuscus*), Brede eikvaren (*Polypodium interjectum*), beemdkroon (*Knautia arvensis*) en Grote centaurie (*Centaurea scabiosa*). Naast deze soorten, die op eigen kracht hun plekje hebben gevonden en er misschien altijd al waren, zijn we ook introducees tegengekomen. Tuinplanten die blijkbaar overbodig waren en helaas een nieuwe verblijfplaats in ons natuurgebied hebben gekregen. Franjekelk, Italiaanse aronskelk, Grote maagdenpalm, buxuskamperfoelie en schijnaardbei zijn voorbeelden van de 'verparking' die momenteel en al jaren plaatsvindt.



Broedvogels

De afgelopen twee jaar zijn de broedvogels van de Kloosterwiel nauwkeurig in kaart gebracht door middel van een reeks inventarisaties in de vroege ochtend, aangevuld met enkele avondtellingen.

In 2025 zijn 43 soorten vogels met een territorium vastgesteld, samen goed voor 197 territoria. Een territorium telt ook mee als het niet tot een succesvol broedgeval heeft geleid, bijvoorbeeld als een zingend mannetje geen partner vond, of als het broedsel mislukte. Soms is het gedrag van vogels lastig te interpreteren. Het paartje nijlganzen dat al vroeg in het seizoen vertrok, is meegeteld als broedpaar (afgebroken broedpoging). De groep Grauwe ganzen, waarvan er vijf lang bleven hangen, zijn niet meegeteld omdat ze geen aanstalten maakten tot paarvorming of broeden. De sprinkhaanzanger en de braamsluiper zijn slechts eenmaal zingend aangetroffen, wat volstaat om een territorium te noteren.

Bijzondere broedvogels van de Kloosterwiel zijn de ransuilen, die al jarenlang regelmatig in het gebied gezien worden. In 2023 en in 2025 hadden ze jongen. Het baltsgedrag van de volwassen uilen valt niet op. De aanhoudende bedelroep van de uilskuikens is echter goed waar te nemen en wordt wel omschreven als een piepende schommel. De ransuil was ooit algemeen in Nederland, maar de aantallen nemen al decennia af. Een andere vogel waarmee het niet zo goed gaat in ons land is de sperwer, een kleine roofvogel die op zangvogels jaagt. Bij de Kloosterwiel zijn de sperwers gelukkig succesvol. Al zeker sinds 2021 is er jaarlijks een nest met jongen. In 2025 zijn er vier kuikens op het nest geteld.

De nachtegaal is vooral bekend van de duinen, waar de dichtheden hoog kunnen zijn. In het binnenland zijn ze een stuk zeldzamer. In de Biesbosch komen wel veel nachtegalen voor. Bij de Kloosterwiel wordt deze uitbundige zanger al zeker sinds 2020 gehoord. In 2023 waren er wel vier territoria, de laatste twee jaar zijn dat er twee, nog steeds erg indrukwekkend voor zo'n klein gebied.

Andere broedvogels die zo dicht bij de stad bijzonder zijn, zijn de spotvogel, de grasmus, de bosrietzanger, de Kleine karekiet, de tuinfluiter, de Cetti's zanger, de dodaars, de koekoek en de Groene specht. De broedvogels die bij de Kloosterwiel de grootste aantallen halen zijn de winterkoning (27 territoria in 2025), de tiftjaf (23) en de zwartkop (20). De merel, de koolmees en de pimpelmees hebben ieder ongeveer tien broedparen. Op de hoek van het hooiveld in het westen staat een grote boom met veel gaten, waarin spreuwen, kauwen en holenduiven broeden. Een paartje Grote bonte specht heeft jongen grootgebracht in een boomholte een stukje verder naar het zuiden. Op het water zijn vooral de Wilde eenden opvallend, maar er zijn jaarlijks ook meerdere nesten van waterhoenen en meerkoeten. Ieder jaar is er wel een fuut te zien met jongen op de



Krakeend met jongen



Merel



Jonge Sperwer



Zwarte stern met jong

rug. In 2025 was er broedsucces voor een paartje krakeenden. Krakeenden zijn erg geheimzinnig tijdens het broeden, het was daarom een leuke verrassing dat moeder eend plotseling met kuikens op het water verscheen.

De ijsvogel is in de Bommelerwaard een goede bekende. Regelmatig zijn deze flitsende blauwe vogels bij de Kloosterwiel te zien en te horen. Het lijkt erop dat het broedvogels uit de Gameren-

De aanhoudende bedelroep van de uilskuikens is echter goed waar te nemen

De gekste vogel van de Kloosterwiel is ongetwijfeld de kwak

Soorten	
Planten	217
Vogels	100
Nachtvlinders en micro's	100
Paddenstoelen	75
Vliegen en muggen	75
Kevers	46
Bijen, wespen en mieren	33
Wantsen, cicaden en plantenluizen	31
Dagvlinders	19
Libellen	18
Geleedpotigen (overig)	13
Zoogdieren	11
Weekdieren	11
Insecten (overig)	7
Mossen en korstmossen	5
Sprinkhanen en krekels	5
Reptielen en amfibieën	3

Een overzicht van de 769 soorten die tot nu zijn waargenomen in de Kloosterwiel (periode 2022-2025)

sche Waarden zijn die hier komen vissen: soms wordt gezien dat ze de dijk oversteken. Ook de reigers en aalscholvers die vaak aan de waterkant zitten, broeden elders. Een onverwachte gast was een mannetje bosuil dat eind mei van dit jaar roepend zijn opwachting maakte in een grote wilg. De gekste vogel van de Kloosterwiel is ongetwijfeld de kwak. Verschillende keren verscheen deze zeldzame reiger aan de waterrand.

Veranderingen in de afgelopen 50 jaar

De Kloosterwiel is in 1975 al eens door de Natuurwacht geïnventariseerd op broedvogels. Interessant zijn de soorten die toen zijn gezien, maar die we tegenwoordig niet meer aantreffen. Daaronder vinden we een aantal boerenlandvogels: 1 patrijs, 2 Kieviten en 1 grutto. De Kloosterwiel lag destijds nog te midden van landbouwgebied. De waterrand wordt er nu alleen nog in het winterhalfjaar gezien. De veldleeuwerik is tegenwoordig in geen velden of wegen meer te bekennen. Hetzelfde geldt voor de Grote karekiet. De rietgors wordt nog wel sporadisch waargenomen, maar niet meer met een territorium. Er broedden in de jaren zeventig diverse vinkachtigen rondom de wiel: groenlingen, putters en zelfs kneutjes. Daarvan broedt alleen de groenling nu nog in het aangrenzende park. De rietzanger, de Grauwe vliegenvanger en de slobbeend zijn verdwenen als broedvogel. In de tussentijd zijn ook de steenuil en de Grote lijster verschenen en weer verdwenen als broedvogel. Verschenen en voornamelijk gebleven zijn de Cetti's zanger, de dodaars, de nachtegaal, de ransuil, de sperwer, de Groene specht, de kuifeend en de nijlgans.

We kunnen nog iets verder terugkijken. In een oud rapport van Staatsbosbeheer wordt gewag gemaakt van twee paar blauwborsten, een paar roodborsttapuiten en een paar roerdompen die in 1962 bij de Kloosterwiel hebben gebroed. De Zwarte stern werd toen ook in het gebied waargenomen. Afgelopen juli werd een brug geslagen naar die tijd van meer dan zestig jaar geleden. Een zwarte stern streek 's avonds neer op een boomstam in het water, samen met een jong, tussen de bladeren van de gele plomp.

Insecten en andere geleedpotigen, paddenstoelen, reptielen, weekdieren en zoogdieren

We schreven al dat we de biodiversiteit in de Kloosterwiel geen recht kunnen doen met dit artikel. Er is meer, veel meer te zien dan in dit artikel past. Op het moment van schrijven staan er 769 soorten geregistreerd: 119 vlindersoorten, 75 paddenstoelensoorten, 18 libellesoorten, 11 zoogdiersoorten, enzovoorts.



Vogelkersstippelmot

In mei van dit jaar leek het bos ten westen van de wiel wel een spookbos. Hele bomen waren ingepakt in grauwe gewaden. Dit was het werk van heel veel rupsen van de vogelkersstippelmot, een nachtvlinder. Ze maken nesten van spinsel waarin ze zich kunnen ontwikkelen, om later te verpoppen en te veranderen in witte vlinders met zwarte stipjes. Voordat het zover is, kunnen ze hele vogelkersbomen kaal eten. De bomen kunnen hiervan gelukkig herstellen. Het aantal rupsen is niet ieder jaar zo groot.



Kleine roodoogjuffer

Er zijn tien soorten libellen en acht soorten waterjuffers gezien in de Kloosterwiel sinds 2022. Van de juffertjes zijn de mannetjes van de Grote en de Kleine roodoogjuffer goed te herkennen aan de rode oogjes. Vrouwtjes en mannetjes die nog niet uitgekleurd zijn, hebben bruinige ogen. De Grote roodoogjuffer is slechts enkele millimeters groter dan de Kleine roodoogjuffer. Het verschil tussen de beide juffers is te zien aan de hoeveelheid blauw op het achterlijf. De roodoogjuffers kunnen worden aangetroffen op de bladeren van de Witte waterlelie en de Gele plomp. De vliegpiek is van eind juli tot midden augustus. Van de libellen is de Gewone oeverlibel het meest algemeen. Goede kans dat die zich ook bij de waterlelies laat zien.



Stadsreus

Zweefvliegen zijn een wat minder bekende groep insecten dan bijvoorbeeld vlinders en libellen. Hoog tijd dat dat verandert, want er zijn allerlei kleurrijke soorten te ontdekken met nog kleurrijkere namen, zoals de bretelwimperzweefvlieg, de Witte reus en de onvoorspelbare bijvlieg. Zweefvliegen zijn meestal te vinden bij bloemen waar ze zich voeden met nectar en stuifmeel. Onder de zweefvliegen vallen enkele reuzen, zoals de witte reus en de stadsreus. De larven van deze twee reuzen leven in wespennesten. De volgroeide vliegen zien er intimiderend uit, maar doen geen vlieg kwaad.



Donkere ringpootroofvlieg

Roofvliegen doen wel een vlieg kwaad, want ze jagen op andere insecten, veelal op vliegen. Bij de Kloosterwiel is nog maar één roofvlieg gemeld, en dat is meteen een heel bijzondere. De Donkere ringpootroofvlieg is zeer zeldzaam in Nederland en komt alleen op enkele plaatsen in het rivierengebied voor en op Ameland.



Kattenstaartdikpoot

De kattenstaartdikpoot is een wilde bij die in Nederland alleen op grote kattenstaart vliegt. Een paar van deze planten is niet genoeg: om één broedcel, een soort kraamkamer voor een bijenlarve, te voorzien, zijn naar verluidt 245 bloemen nodig. Gelukkig groeien er heel wat grote kattenstaarten bij de Kloosterwiel. Deze niet heel algemene bij vaart er wel bij.



Penseelkever

Penseelkevers hebben een opvallend uiterlijk. Het geel met zwart en het harige lijf maakt dat deze kever zich bij de aibaarste der kevers kan plaatsen. Op de foto voedt de kever zich met de nectar van de Gewone berenklaauw. Door de hoge nectarproductie is het samen met de het jakobskruid één van de grootste insectenlokken in de Kloosterwiel.



Boomblauwtje

Boomblauwtjes zijn algemene vlindertjes. Ze laten zich moeilijk fotograferen, omdat ze zich steeds verplaatsen. Ze hebben een territorium dat ze steeds afvliegen om te beschermen tegen andere boomblauwtjes. Als ze zitten, zijn ze aan het eten of eitjes aan het afzetten. Dat laatste doen ze bijvoorbeeld op de bloemhoofdjes van Grote kattenstaart (foto) of klimop.

Arnout de Mooij en Dirk Muller



Wildzang van Joost van den Vondel

voor Cassandra, Ton, Coen en Arnout



Wie wordt er niet vrolijk van een zingende vogel op een tak of een cirkelende vogel in de lucht? Joost van den Vondel, dé dichter uit de Gouden Eeuw, in ieder geval wel. Hij plaatst in 1660 het geluk van de vogels tegenover het getob van de mens. 'Word maar een beetje vogel' dicht hij in Wildzang, wat ook een ornithologisch begrip is. Welke soorten wildzangvogels (inlandse vogeltjes) kennen we? Bekende kleinere soorten zijn onder andere de elzen- en barsijs, de putter en de kneu, evenals grotere vinkachtigen zoals de groenling en goudvink, de appelvink, haakbek en kruisbek. Om van ze te genieten verliet Vondel Amsterdam en ging hij naar de hofstede van zijn vrienden, De Hinlopens, buiten Naarden. Vier leden van de Natuurwacht Bommelerwaard hebben de afgelopen jaren gewerkt aan de Vogelatlas van de Bommelerwaard. Het zijn Cassandra van Altena, Ton van Balken, Coen van Tuijl en Arnout de Mooij. Aan hen draag ik met plezier en respect deze ode aan de vogels op.

Jaap Sluiter

Wildzang

Wat zong het vrolijk vogelkijn dat in den boomgaard zat?	vogeltje
Hoe heerlijk blinkt de zonneschijn van rijkdom en van schat.	schatten
Hoe ruist de koelte in 't eikenhout en vers gesproten lof!	loof
Hoe straalt de boterbloem als goud. Wat heeft de wildzang stof.	
Wat is een dier zijn vrijheid waard! Wat mist het aan zijn wens, terwijl de vrek zijn potgeld spaart! o slaaf! o arme mens!	
Waar groeien eiken t' Amsterdam? O kommerzieke Beurs, waar nooit genoeg binnen kwam, wat mist die plaats al geurs!	aangename of frisse lucht
Wij vogels vliegen, warm gedost, gerust van tak in tak.	
De hemel schaft ons drank en kost, de hemel is ons dak.	
Wij zaaien noch wij maaien niet: wij teren op den boer.	
Als 't koren in zijn aren schiet, bestelt al 't land ons voer.	
Wij minnen zonder haat en nijd, en dansen om de bruid; onz' bruiloft bindt zich aan geen tijd, zij duurt ons leven uit.	
Wie nu een vogel worden wil, die trekke pluimen aan, vermijd' de stad, en straatgeschil en kieze een ruimer baan.	'burenruzie'

Joost van den Vondel

Het gaat beter met het Oranje zandoogje

Vorig jaar werd een kleine populatie Oranje zandoogjes waargenomen in de berm bij het bos van Bruchem. Deze graslandvlinder is zeldzaam in de Bommelerwaard. In overleg met de gemeente Zaltbommel werd het maaibeheer aangepast in de betreffende berm. Dat heeft geleid tot een aanzienlijke toename van de populatie. Om zicht te krijgen op het voorkomen van deze vlinder werd in de gehele Bommelerwaard gezocht naar meer locaties. Dat alles met het doel deze en andere graslandvlinders in de Bommelerwaard beter te beschermen.

Situatie dertig jaar geleden

In 1993 werd in het Rivierengebied een groot educatief vlinderproject opgezet. Doel van het project was niet alleen de jeugd te interesseren voor vlinders, maar ook om een maaibeheer te verkrijgen dat beter is afgestemd op vlinders. Het maaibeheer, dat toen werd uitgevoerd door behorende instanties zoals gemeenten, het Waterschap, Rijkswaterstaat en Staatsbosbeheer kon velen malen beter. In het rapport dat toen door De Vlinderstichting is opgesteld, wordt een beeld geschetst van de vlinderpopulatie in de West-Bommelerwaard. Opvallend is het algemeen voorkomen van het Bruin zandoogje en het Oranje zandoogje. De argusvlinder kreeg toen het predicaat mee als 'uiterst algemeen'. Dertig jaar later is de situatie geheel anders. De beide zandoogjes komen slechts op enkele locaties in de Bommelerwaard voor. De argusvlinder is sindsdien met 99% afgenomen.

Toen: honderden Oranje zandoogjes in de Lieskampen

Om een helder beeld te krijgen van de vlinders in het belangrijkste binnendijkse natuurgebied De Lieskampen werd in 1993 en 1994 door de Natuurwacht een intensieve inventarisatie uitgevoerd. Op De Lieskampen kwam een grote populatie voor van enkele honderden vlinders van



Oranje zandoogje

het Oranje zandoogje en het Bruin zandoogje. Om beide grasvlinders te beschermen werden de aanbevelingen van de Vlinderstichting overgenomen om het maaibeheer op de kade langs de Capreton te verbeteren. Het mocht echter voor het Oranje zandoogje niet baten. Deze grasvlinder is volledig verdwenen uit De Lieskampen. Het Bruin zandoogje, dat vooral in de maand juni vliegt, is nog wel aanwezig. Dankzij het aangepaste maaibeheer van Staatsbosbeheer is deze grasvlinder behouden en is er ook in 2025 nog een stevige populatie van enkele honderden zandoogjes aanwezig.

Vele Oranje zandoogjes in Bruchem

Tijdens de inventarisatie van de flora en fauna in het Bruchems bos in 2024 werd een kleine populatie van zo'n 25 Oranje zandoogjes ontdekt. Wellicht zaten die daar al meerdere jaren, maar waren ze nog nooit opgemerkt. Feit was dat er geen enkel Oranje zandoogje meer aanwezig was in De Lieskampen. Alle reden voor de Natuurwacht om deze kleine populatie te beschermen. De gemeente Zaltbommel was bereid het maaibeheer aan te passen en af te stemmen op deze tamelijk zeldzame vlinder. In 2025 werd de soort weer geïnventariseerd en tot ieders verrassing was de populatie flink toegenomen: van 25 naar 150 vlinders!

Wellicht
zaten die daar al
meerdere jaren,
maar waren ze
nog nooit
opgemerkt

Om de kwetsbare populatie te behouden en te verstevigen moeten er meer kruiden komen

Actieplan Bruchem

De bermen nabij het bos van Bruchem zijn smal en er komen zeer weinig nectarplanten voor. Bij gebrek aan bloemen met veel nectar zitten er soms op een grote pol Jacobskruid wel tien Oranje zandoogjes. Nectar is als voedsel noodzakelijk om voldoende eitjes te produceren, die vervolgens in het gras worden afgezet. In de berm langs het voetpad ten zuidwesten van het bos staan nauwelijks nectarplanten. Om de kwetsbare populatie te behouden en te verstevigen moeten er meer kruiden komen. Oranje zandoogjes vliegen vooral in de maand juli. Het plan is om in de brede berm langs het voetpad een kruidenstrook aan te leggen van bloemen die in juli bloeien: heeblaadjes, knoopkruid, klaversoorten. Jacobskruid is zeer geliefd bij de vlinders, maar is giftig voor het vee en is hier geen optie.

Kruidenstrook voor vlinder en patrijs

Deel van het actieplan is ook om een kruidenstrook aan te leggen op het grasland ten noorden van het smalle fietspad richting Kerkwijk. De kruidenstrook van ongeveer 3 tot 5 meter breed moet dan parallel aan het fietspad komen te liggen aan de overzijde van de sloot. Voor de graslandvlinders zou dat geweldig zijn. Het eerste overleg hierover met een lokale agrariër is hoopvol. De Natuurwacht is bereid alle medewerking te verlenen, ook financieel. Een kruidenstrook op deze locatie zou ook fantastisch zijn voor de patrijs, die hier voorkomt. Nog mooier zou zijn als de kruidenstrook uitgebreid wordt naar een noord-zuidverbinding, zodat er voldoende dekking en voedsel komt voor de patrijs.

Nog meer locaties: Aalst en Nederhemert

Zouden er nog meer onopgemerkte locaties van Oranje zandoogjes zijn in de Bommelerwaard? Er was vlakbij Bruchem, aan de Middelsteeg nabij het fietstunneltje van Jip en Janneke, ook een kleine populatie ontdekt. Ook in de bermen langs de gehele Middelstraat komen Oranje zandoogjes voor. Vrijwilligers van Natuurwacht gingen op zoek naar nog meer locaties. In de maand juli werden zoveel mogelijk natuurgebieden, uiterwaarden, dijken, etc. bezocht om een goed beeld te krijgen van het Oranje zandoogje in de Bommelerwaard. In de uiterwaarden van Zuilichem, Hurwenen, Heerewaarden, Alem, Hedel, Gameren en Zuilichem werd geen enkel Oranje zandoogje aangetroffen. Succes was er op de Maasdijk bij Aalst en Nederhemert-Noord. Op beide locaties zaten de vlinders vooral op Jacobskruid en ging het om veertig tot vijftig



Dagpauwoog op knoopkruid

vlinders. De Natuurwacht is in overleg gegaan met het Waterschap om de dijk op deze locatie (zuidhelling) pas te maaien in september/oktober. Daartoe is men bereid. Er is ook een Oranje zandoogje gesignaleerd in een tuin aan de Maasdijk in Kerkdriel.

Andere vlinders profiteren ook

Het Oranje zandoogje is een graslandvlinder. Deze groep van vlinders zet de eitjes af op grassen; het voedsel voor de rupsen. Ze overwinteren als rups, dicht bij de grond in een graspol. Andere graslandvlinders zijn het hooibeestje, Bruin zandoogje, koevinkje, Groot dikkopje en de argusvlinder. Wanneer er kruidenstroken komen met nectarplanten, die in juni en juli bloeien en de bermen gefaseerd gemaaid worden, dan zal niet alleen het Oranje zandoogje profiteren, maar alle graslandvlinders en andere soorten zoals koninginnenpage, landkaartje en Gehakkelde aurelia. Dank aan iedereen die aan dit project wil meewerken: Gemeente Zaltbommel, Dorpsraad Bruchem, lokale agrariër, Waterschap Rivierland, Staatsbosbeheer en uiteraard onze Natuurwacht Bommelerwaard.

Rien Melis
Ton van Balken



Oranje zandoogjes



Een deel van het kruidenrijke perceel wordt niet gemaaid

De argusvlinder

Samenwerking met SBB voor terugkeer

De argusvlinder is een zeldzame vlinder geworden in een groot deel van ons land, ook in de Bommelerwaard. Sinds 1990 is er een afname van 99%. Dertig jaar geleden was de argusvlinder een algemeen voorkomende vlinder. In natuurgebied De Lieskampen kwam je deze grasvlinder regelmatig tegen. Nu is hij verdwenen. Natuurwacht en Staatsbosbeheer hebben de handen ineengeslagen en gaan de omstandigheden en het maaibeheer beter afstemmen op deze prachtige vlinder.

Graslandvlinder

Veel vlinders die niet in tuinen voorkomen maar wel in natuurgebieden, hebben grassen als waardplant. Ze leggen hun eitjes op grassen, het voedsel voor de rups. Het is vooral de familie van de zandoogjes die grassen als waardplant hebben: Bruin zandoogje, Oranje zandoogje, hooibeestje, Bont zandoogje, koevinkje en dus ook de argusvlinder. Ondanks dat er grassen genoeg zijn, gaat het toch niet goed met deze vlinders. De oorzaken van de afname van deze soorten is niet geheel duidelijk. Een belangrijke oorzaak is in ieder geval de afname van nectarplanten en geen optimaal maaibeheer.

Prachtige vlinder

De argusvlinder overwintert als rups tussen plantenresten. Zodra de winter voorbij is, gaat hij verder met het eten van gras om vervolgens in een volgende levensfase te komen: het popstadium. Dat popstadium duurt ongeveer twee weken. Eind april verschijnt dan de prachtige vlinder. De vlinder leeft maximaal



Argusvlinder

een maand en heeft vooral de taak voor nageslacht te zorgen. Het mannetje kiest een plek nabij graslanden. Dat is veelal een pad met wat kale plekken of een inham bij een weiland. Die plek is zijn territorium. Hier worden andere vlinders weggejaagd en wacht hij op een voorbijkomend vrouwtje. Speciale geurschubben, herkenbaar als zwarte streep op de voorvleugel, zorgen ervoor dat het vrouwtje hem kan opsporen. Na de paring worden de eitjes gelegd. Dat zijn er in vergelijking met andere graslandvlinders niet zo heel veel: maximaal tweehonderd eitjes. Andere vlinders leggen wel duizend eitjes. Na één week komen de eitjes, die op gras zijn afgezet, al uit. De rupsen zorgen al snel voor de volgende generatie. Na een maand zijn de rupsen volgroeid en vliegt de volgende generatie argusvlinders in juli/augustus alweer rond. In warme nazomers is zelfs een derde generatie mogelijk, die in september/oktober kan rondvliegen. Vooral een derde generatie is belangrijk voor het verstevigen van de populatie.

Dertig jaar geleden was de argusvlinder een algemeen voorkomende vlinder

Dank aan Staatsbosbeheer en het Waterschap voor hun ecologische samenwerking.



Rups argusvlinder

Beschermingsplan Lieskampen met Staatsbosbeheer

Natuurgebied De Lieskampen is een van de locaties waar argusvlinders dertig jaar geleden veelvuldig voorkwamen. Territoria lagen er vooral op het wandelpad langs de kade van wetering de Capreton. De kale plekken op het pad, die veroorzaakt waren door paarden, waren ideaal voor de argusvlinder. Hij kon zich hier opwarmen en langs het pad stonden voldoende nectarplanten: knoopkruid en heelblaadjes. Die kale plekken zijn er nog steeds, maar helaas staan er onvoldoende nectarplanten. Voorts worden de hooilanden voor de graslandvlinders op een ongunstig tijdstip gemaaid. Dat gaat verbeterd worden! Na overleg met de Natuurwacht worden nu stukken grasland met veel kruiden voor een deel (15%) niet gemaaid. Op de bredere paden wordt op de sinusmethode gemaaid. Dat wil zeggen niet meer in rechte lijnen, maar in golvende bewegingen. Hierdoor ontstaan er onder andere windluwe plekjes. De ongemaaide delen blijven ook de gehele winter ongemoeid, zodat rupsen en poppen zich in alle rust kunnen ontwikkelen.



Argusvlinder (m)



heelblaadjes

Voldoende nectarplanten

Een van de oorzaken van de achteruitgang van veel vlinders is het gebrek aan nectarplanten tijdens de vliegperiode van vlinders. Nectar is de voedselbron en geeft de energie om eitjes te kunnen produceren. Veel graslandvlinders vliegen in de maanden juni en juli. Juist dan moet er een groot aanbod zijn aan bloemen, zoals knoopkruid, klaversoorten en heelblaadjes. Gelukkig zijn al die planten op De Lieskampen aanwezig. Waterschap Rivierenland maait de kade langs de Capreton al vele jaren gefaseerd, waardoor er altijd nectarplanten zijn; vooral heelblaadjes. Nu enkele graslanden met veel kruiden gefaseerd gemaaid gaan worden, ziet de toekomst voor vlinders op De Lieskampen er veel rooskleuriger uit. Wie weet zien we volgend jaar niet alleen Bruine zandoogjes vliegen, maar ook argusvlinders. De eerste is al gesignaleerd op een natuurterreintje van de provincie bij Zaltbommel, waar gefaseerd gemaaid wordt. Het helpt echt!

Dank aan Staatsbosbeheer en het Waterschap voor hun ecologische samenwerking.

Rien Melis
Ton van Balken



Argusvlinder (v)



Zwartkop in de Alemsche uiterwaard

De Alemsche en Drielsche uiterwaard

Rondom het dorp Alem liggen meerdere uiterwaarden. Toen er een plan voor gebiedsontwikkeling voor enkele van deze uiterwaarden werd opgesteld met als belangrijke ingreep een ontzanding in de Marensche uiterwaard, is de Natuurwacht gestart met het inventariseren van de flora en fauna in alle vier uiterwaarden. In september 2022 werd de eerste inventarisatie in de Piekenwaard uitgevoerd en beschreven in dit magazine. In 2023 en 2024 volgden de Marensche uiterwaard en de Alemsche Overwaard. Dit jaar is de laatste uiterwaard geïnventariseerd door onze vrijwilligers: de Alemsche en Drielsche uiterwaard, die in het zuiden ligt van 'het Eiland van Alem'.

Rijke geschiedenis

Eeuwenlang heeft het dorp Alem onder het beheer gestaan van de abdij van Sint-Truiden in België. De Benedictijner abdij, die zijn naam ontleende aan de heilige Trudo, kreeg in 1146 van de graaf van Duras goederen in het dorp Alem. Daarbij behoorde de heerlijke rechten en de tienden. Ook het recht op visserij en het veer behoorden tot het eigendom van de abdij. Vanaf de twaalfde eeuw had de abdij in Alem een proosdij, een stenen huis, waarin een zevental monniken woonde. Het stenen huis werd volgens oude geschriften het Monnikenhof genoemd en was opgericht ter ere van de Heilige Odrada. Veel gronden in de nabijheid van de kerk van Alem en in de uiterwaarden zijn eeuwenlang in bezit geweest van de abdij en beheerd door de Benedictijner monniken van Sint-Truiden.

De uiterwaard van de Maasheggen

De Alemsche uiterwaard is bekend om zijn



maasheggen. In deze zuidelijke uiterwaard langs de Maas liggen vele honderden meters haag van voornamelijk meidoorn. De hagen staan er al honderden jaren. Ze zijn destijds aangeplant om het vee op het land te houden. In de hooggelegen uiterwaard had het geen zin om sloten te graven; die zouden het merendeel van het jaar droog staan. Een stekelige en ondoordringbare haag was effectiever. Toen het prikkeldraad na de Eerste Wereldoorlog ook gebruikt werd in de landbouw hebben veel agrariërs de hagen verwijderd. Hagen namen voedsel en licht af van het land en vereisten veel onderhoud. Ook in Alem

In deze zuidelijke uiterwaard langs de Maas liggen vele honderden meters haag van voornamelijk meidoorn



Bramen

verdwenen hagen. Om dit een halt toe te roepen startte de Natuurwacht in 1980 een actie om de Maasheggen van Alem te beschermen. Met de schooljeugd werden nieuwe hagen geplant. Met vrijwilligers werden de hoge hagen gesnoeid, zodat het gras meer licht kreeg. Honderden meters meidoorn werden onder handen genomen. In samenwerking met VANL De Capreton werd een regeling opgesteld om de heggen structureel te onderhouden. Mede dankzij al die acties zijn de Maasheggen van Alem grotendeels behouden en is de Alemsche en Drielsche uiterwaard landschappelijk een van de fraaiste uiterwaarden van de Bommelerwaard. Jammer is wel dat de heggen bij het reguliere onderhoud te laag en te vaak worden gesnoeid. Bramen krijgen zo de kans de heg te overwoekeren en dat is funest voor de haag. In overleg met VANL De Capreton wordt bezien of de hagen hoger (hoger dan 2 meter) en minder vaak kunnen worden afgezet.



Kneu

Veel zangvogels

De Maasheggen zijn ideaal voor veel vogels. Tjiftjaf, merel, zanglijster, heggenmus en winterkoning komen veelvuldig voor. Iedere haag heeft zijn grasmus. Op een enkele plek heeft de roodborsttapuit, de braamsluiper en de fitis zijn territorium. In de dichte struiken vinden vele houtduiven nestgelegenheid. In de schemering komen de uilen tevoorschijn. In het laantje met de vele knotwilgen en knotessen, de Steeg, jaagt de steenuil. De ransuil jaagt op de velden tussen de hagen. De kerkuil, die zich overdag in een

schuur aan de Maasdijk schuil houdt, wordt ook regelmatig jagend waargenomen.



Tjiftjaf

Geen weidevogels

Tussen de hagen voelt een Kievit of grutto zich niet veilig. Zelfs de scholekster broedt maar zelden op een van de maisakkers in de Alemsche uiterwaard. Datzelfde geldt voor akkervogels zoals de veldleeuwerik. Jarenlang had wel de Gele kwikstaart een territorium op een perceel land nabij de dijk. In 2025 is deze karakteristieke akkervogel niet waargenomen. Bijzonder is wel de waarneming van enkele ringmussen. Fazant komt ook voor, helaas is de patrijs in 2025 niet waargenomen. Andere vogels zoals de kneu en de putter voelen zich wel thuis in het heggenlandschap. Vooral in heggen die overwoekerd zijn door bramen komt de kneu veelvuldig voor. De bosrietzanger en Kleine karekiet laten hun zang uitbundig horen in greppels met veel riet. In de hoog gelegen en droge uiterwaard ontbreekt de blauwborst. De Cetti's zanger heeft zijn territorium op een locatie waar het iets drassiger is. Helaas voor de vele zangvogels komen er ook roofvogels voor. De buizerd broedt al vele jaren in een hoge populier op de Drielsche uiterwaard. Sperwer en torenvalk komen ook voor.



Kramsvogel in meidoorn

Koperwieken en ganzen

De vele bessen aan de meidoorn zijn een lekkernij voor wintergasten als de koperwiek en de kramsvogel. Bij aankomst uit het hoge noorden worden de struiken met de voedzame bessen al snel leeg gegeten. Andere wintergasten uit Noord-Europa zijn de ganzen. Net als de wei-

devogels foerageren zij niet op de graslanden tussen de Maasheggen. Ze zijn hoofdzakelijk te vinden op de 'nieuwe' uiterwaarden langs de Bergsche Maas. Het zijn doorgaans gemengde groepen van kolgans en brandgans. De aantallen schommelen tussen de twee- en vijfhonderd ganzen. Het merendeel zijn brandgans. Gedurende het gehele jaar zijn er ook Grauwe ganzen, die voornamelijk foerageren op de uiterwaarden langs de Maas ten oosten van de Drielsche uiterwaard. Het betreft een groep van ongeveer honderd vogels. De Nijlgans komt ook het gehele jaar voor. Deze exoot foerageert in de winter vooral op de maisakkers van de Alemsche Uiterwaard. Het gaat om maximaal tien ganzen.



Das

Alem: een dassendorp

Een heggenlandschap is ideaal voor dassen. Onder de meidoornstruiken is allerlei voedsel te vinden. Muizen hebben er hun holen en dassen zijn er meesters in om die muizenesten op te sporen. Ook egels worden niet versmaad. Met de krachtige poten lukt het een das om een opgerolde egel aan te pakken, te doden en te verorberen. Onder de struiken heeft de das meer kans op wormen. Op de maisakkers zoekt hij naar afgevallen maiskolven. In de Alemsche en Drielsche uiterwaard zijn twee locaties waar de das een burcht heeft. In het Alemse Hout bij de Piekenwaard is ook een burcht. Uit overlevering (negentiende eeuw) is een verhaal bekend over een boer in Alem die op een dag een das ving en een touw aan een van zijn poten had vastgebonden. Zo kwam hij het dorp binnenlopen. Dit onder grote belangstelling van de jeugd. Lange tijd is het in ons land niet goed gegaan met dit prachtige zoogdier. Dankzij inzet van vrijwilligers van de Vereniging Das en Boom gaat het weer goed. Niet alleen in Alem komen dassen voor, maar op meerdere plaatsen in de Bommelerwaard: Velddriel, Heerewaarden, Zaltbommel. Op de Heemstraweg bij Heerewaarden worden jaarlijks meerdere dassen dood gereden.



Groot dikkopje

Vlinders en libellen

Er komen zo'n twintig soorten vlinders voor op de Alemsche en Drielsche uiterwaard. Deze aantallen zien we ook op de andere uiterwaarden rond Alem. Het zijn de algemene soorten met enkele uitzonderingen zoals de koninginnenpage, Bruin blauwtje en het Groot dikkopje. In juni en juli is ijverig gezocht naar populaties van het Bruine en Oranje zandoogje, maar helaas. Wel werd het kleinste zandoogje waargenomen: het hooibeestje. Jaarlijks wordt op de zuidhelling van de Maasdijk de Oranje Luzernvlinder waargenomen. Bij aanhoudende zuidelijke wind komt deze fraaie trekvlinder uit Zuid-Europa gevlogen. Deze zomer is hij nog niet gesignaleerd. Het aantal soorten libellen is aanmerkelijk minder dan bijvoorbeeld in de Alemsche Overwaard, waar veel meer drassige locaties en waterpartijen zijn. Aldaar werden twintig soorten geïnventariseerd. In de Alemsche en Drielsche uiterwaard slechts elf soorten. Ook in deze uiterwaard werd de Blauwe breedscheenjuffer waargenomen, een soort die tien jaar geleden zeer zeldzaam was in Bommelerwaard, maar nu het rivierengebied veroverd heeft.



Geel walstro

Stroomdalflora

In het voorjaar is het een lust voor het oog wanneer in de Drielsche uiterwaard een lange Maasheg met enkel sleedoorn staat te bloeien. In mei wordt het in de Alemsche uiterwaard overgenomen door de rijke bloei van de meidoorn. Beide uiterwaarden zijn niet rijk aan een bijzondere flora. Onder de hagen is te veel schaduw en el-

Mede door die Maasheggen is Alem een 'dassendorp' geworden en draagt zij bij aan de bescherming van dit prachtige dier.

ders overheerst de braam. In juni staan de Maasdijken in bloei. Overal staat margriet, knoopkruid en rolklaver. Op sommige plekken staat veel Kleine klaver. In juli verschijnt reseda, die bijna alle jaren op dezelfde locatie weelderig staat te bloeien. Dit jaar waren de aantallen te gering om aantrekkelijk te zijn voor het reseda-maskerbijtje. In de zuidoostelijke Drielsche uiterwaard komt nog sporadisch stroomdalflora voor. Vooral onder rasters bij erfafscheidingen op een zandige bodem zien we rivierplanten zoals Geel walstro, kruisdistel, kattendoorn en Knikkende distel.

Tot slot

Vanaf 2022 is door vrijwilligers van de Natuurwacht Bommelerwaard de flora en fauna in beeld gebracht van de vier uiterwaarden, die rondom Alem liggen. Aanleiding was het plan om een deel van de Marensche uiterwaard af te graven en een flinke ontzanding uit te voeren. Dankzij verzet van de dorpsbewoners, de Erfgoedvereniging van Alem en de aandacht voor natuur

en landschap van deze uiterwaarden door de Natuurwacht was er geen meerderheid voor het plan in de gemeenteraad van Maasdriel. Jammer is wel dat het terugbrengen van oude Maasmeanders in de Alemsche Overwaard niet wordt uitgevoerd. Die ingrepen zouden bekostigd worden met opbrengsten van zand en klei uit het plan. Wellicht doet zich in de toekomst een andere gelegenheid voor om dit toch uit te voeren.

De Maasheggen van Alem zijn bijzonder en zeldzaam in het rivierengebied. Mede door die Maasheggen is Alem een 'dassendorp' geworden en draagt zij bij aan de bescherming van dit prachtige dier. Als Natuurwacht hebben we de wens dat het onderhoud aan de Maasheggen in de toekomst zorgvuldiger gaat gebeuren en dat de meidoornhagen op grotere hoogte en wat minder frequent gesnoeid worden.

*Rien Melis
Ton van Balken*

Vlinders Alemsche en Drielsche uiterwaard 2025

Atalanta	X
Bont zandoogje	X
Boomblauwtje	X
Bruin blauwtje	X
Citroenvlinder	X
Dagpauwoog	X
Distelvlinder	X
Gehakelde aurelia	X
Groot dikkopje	X
Groot koolwitje	X
Hooibeestje	X
Icarusblauwtje	X
Klein geaderd witje	X
Klein koolwitje	X
Kleine vos	X
Koninginnepage	X
Kleine vuurvlinder	X
Landlkaartje	X
St.-Jacobsvlinder	X
St.-Jansvlinder	X
Totaal soorten	20

Libellen en juffers Alemsche en Drielsche uiterwaard 2025

Blauwe breedscheenjuffer	X
Bloedrode heidelibel	X
Bruine glazenmaker	X
Gewone oeverlibel	X
Grote Keizerlibel	X
Houtpantserjuffer	X
Lantaarntje	X
Paardenbijter	X
Steenrode heidelibel	X
Variabele waterjuffer	X
Bruinrode heidelibel	X
Totaal soorten	11

Broedvogels Alemsche en Drielsche uiterwaard 2025

Boomkruiper	X
Bosrietzanger	X
Braamsluiper	X
Buizerd	X
Cetti's zanger	X
Ekster	X
Fazant	X
Fitis	X
Gaai	X
Gele kwikstaart	0
Grasmus	X
Grauwe gans	X
Grauwe vliegenvanger	?
Groene specht	X
Groenling	X
Grote bonte specht	X
Heggenmus	X
Holenduif	X

Houtduif	X
Huisemus	X
Kerkuil	X
Kievit	0
Kleine karekiet	X
Kneu	X
Knobbelzwaan	X
Koekoek	X
Koolmees	X
Meerkoet	X
Merel	X
Nachtegaal	X
Nijlgans	X
Patrijs	0
Pimpelmees	X
Putter	X
Ransuil	?
Rietgors	X

Roodborst	X
Roodborsttapuit	X
Scholekster	X
Sperwer	X
Spotvogel	X
Spreeuw	X
Staartmees	X
Steenuil	X
Tjiftjaf	X
Torenvalk	X
Tuinfluit	X
Vink	X
Waterhoen	X
Wilde eend	X
Winterkoning	X
Zanglijster	X
Zwarte kraai	X
Zwartkop	X





Lezing Natuuramnesie, Marc Angeloo

De rijkdom van de natuur bleek ongekend, én uit ons collectieve bewustzijn verdwenen

Marc Angeloo is van jongs af aan geboeid door vogels. Vanaf een jaar of acht werd hij een fanatieke vogelaar, en naarmate hij ouder werd kwam daar een interesse in de rol van vogels in verschillende culturen bij. Vogels van Indonesië, met name de maleo van Sulawesi en paradijsvogels van Papua, spelen daarin een hoofdrol. De relatie tussen 'mens en vogel' door de eeuwen heen werd daarin steeds meer een studie-onderwerp. Dat zette hem ook op het spoor van het shifting baseline syndrome, zoals in 1995 door de Frans-Canadese visbioloog Daniel Pauly geïntroduceerd. Pauly stelde dat wetenschappers de staat van de natuur zoals zij die op dat moment waarnemen als referentie beschouwen om verandering aan af te meten. Volgende generaties wetenschappers doen hetzelfde en tussentijdse veranderingen in de staat van de natuur, in het geval van Pauly visbestanden, worden daarmee niet vastgelegd. Er is sprake van een 'onzichtbare' verandering (veelal achteruitgang), een verschuiving van ons referentiebeeld over de staat van de natuur dat op zijn beurt de basis vormt van ons gebrekkige natuurhistorische bewustzijn. Dat gegeven vormde voor Marc Angeloo de aanleiding om daarover een boek, en proefschrift, te schrijven waarin hij zijn natuurervaringen als kind, als onderzoeker in Indonesië en zijn belangstelling voor natuurhistorie in de context van Pauly's shifting baseline syndrome analyseert.

Natuuramnesie werd daarvan de titel en het boek bleek een eye-opener voor zowel natuurexperts, -liefhebbers en -leken. De rijkdom van de natuur bleek ongekend, én uit ons collectieve bewustzijn verdwenen. Uitstervingen van diersoorten zijn een rode draad in het verhaal. Daar is voor gekozen om verandering in de natuur zo feitelijk mogelijk zichtbaar te maken. Immers, je bestaat als levende soort, of niet (uitgestorven). Het gevolg daarvan is dat natuurbeschermingsorganisaties, en de maatschappij in algemene zin, de ambitie om natuur te beschermen en herstellen flink op moet schroeven om, onder andere, deze trend te doorbreken. Het boek 'schudt wakker', kreeg zeer positieve recensies, leidde tot tientallen lezingen, werd genomineerd voor Beste Natuurboek 2024, en heeft onder andere geleid tot het vak Memory and the Environment aan Universiteit Leiden, een onderzoeksproject bij Naturalis en een adviesrol aan de Reinwardt Academie (Hogeschool van Amsterdam, erfgoed). In zijn lezing gaat Marc in op de achtergrond bij het idee om het boek te schrijven, voorbeelden van het shifting baseline syndrome, en hoe we de trend van uitstervingen met deze kennis kunnen helpen doorbreken.

Gasthuiskapel, 7 oktober '25, 20:00u



colofon

Natuurlijk Bommelerwaard is een uitgave van de Natuurwacht Bommelerwaard en verschijnt tweemaal per jaar. Prijs: leden, gratis, losse nummers, € 3,50

Redactie:
Ton van Balken
Rien Melis
Harry Kolman
redactie@natuurwachtbommelerwaard.nl

Vormgeving en opmaak:
Harry Kolman

vereniging

Natuurwacht Bommelerwaard
Postbus 157
5300 AD Zaltbommel
email: info@natuurwachtbommelerwaard.nl
website: www.natuurwachtbommelerwaard.nl

bestuur

voorzitter	Harry Kolman, Zaltbommel
secretaris	Cassandra van Altena, Zaltbommel
penn.meester	Marijn Rang, Kerkwijk
leden	Dirk Muller Ton van Balken Erwin vd. Speld Arnout de Mooij

contactpersonen werkgroepen

WG Kleine marters, Arnout de Mooij
arnoutdemooij@gmail.com

WG Landschapsbeheer, Ton van Balken
acvanbalken@upcmail.nl

WG Akkervogels, Hanneke Verheul
akkervogels@natuurwachtbommelerwaard.nl

WG Steenuilen, Harry Kolman
h.kolman@natuurwachtbommelerwaard.nl

WG Torenvalken, Ton van Balken
acvanbalken@upcmail.nl

WG Vlinders, Lot Tönis
vlinderwerkgroep@natuurwachtbommelerwaard.nl

WG Vogels, Arnout de Mooij
arnoutdemooij@gmail.com

WG Poelen,
poelen@natuurwachtbommelerwaard

WG Natuurwandelingen, Dirk Muller
nwb.d.muller@gmail.com

WG Planten, Dirk Muller
nwb.d.muller@gmail.com

WG Vleermuizen, Gérol de Jong
vleermuizen@natuurwachtbommelerwaard.nl

Verenigingsnieuws september 2025

Terugblik Algemene Ledenvergadering 25 maart 2025

Dinsdag 25 maart vond de Algemene Ledenvergadering plaats in de Gasthuiskapel in Zaltbommel. Het jaarverslag van 2024 werd doorgenomen. Er zijn in dat jaar weer een groot aantal publieksactiviteiten georganiseerd. In het najaar is het perceel in Velddriël feestelijk in gebruik genomen, dat de Natuurwacht samen met agrarische natuurvereniging De Capreton natuurvriendelijk zal gaan beheren. Andere projecten waar de Natuurwacht bij betrokken was, zijn de aanleg van een amfibieëntunnel in Gameren, advies bij het beheer van het Bruchems bos en advies bij de aanleg van een vlinderweide in Zaltbommel. De vogelwerkgroep heeft geholpen bij vogelinventarisaties in het kader van een project met natuurvriendelijke 'BAM-akkers' van Collectief Rivierenland. Het ledental van de Natuurwacht is intussen doorgegroeid tot 540.

Er waren geen wisselingen in de bezetting van het bestuur. Wel legde Cassandra van Altena haar functie als secretaris neer. Voorzitter Harry Kolman bedankte haar voor de grote inzet waarmee ze deze functie vele jaren heeft vervuld. Arnout de Mooij is benoemd als nieuwe secretaris.

Het financiële jaarverslag werd gepresenteerd. Het vermogen is licht toegenomen. Ideeën voor projecten ter versterking van de natuur in de regio zijn altijd welkom. De plannen voor 2025 werden toegelicht. In het kader van het 50-jarig jubileum staan onder andere op de planning: een jubileumborrel, een vrijwilligersdag, een bijzondere lezing en de presentatie van de vogelatlas van de Bommelerwaard. Er is inmiddels al een speciaal jubileumnummer van het magazine uitgegeven. Op de vergadering wordt een oproep gedaan voor leden die zich willen bezighouden met ondersteuning en advies bij ruimtelijke ontwikkelingen en het indienen van zienswijzen. Aanmeldingen zijn nog steeds welkom.

Na afloop van de ALV was er een leuke lezing door Coen van Tuijl over kolonievogels in de Bommelerwaard.

Bestuursleden gezocht!

Enkele bestuursleden hebben hun afscheid van het bestuur van de Natuurwacht aangekondigd. We zijn daarom op zoek naar versterking. Lijkt het je leuk om mee te denken over het beleid van de vereniging en mee te werken aan de coördinatie van activiteiten ter bescherming en verbetering van de natuur in de Bommelerwaard, kom dan vooral eens kijken of een bestuursfunctie bij de Natuurwacht iets voor je is.

Ruimtelijke ordening en natuurprojecten Bommelerwaard

In de Bommelerwaard lopen veel projecten die zich op natuur richten of daar invloed op hebben. Actueel is nog steeds het project op het perceel in Velddriël. De volgende stappen in de inrichting van dit perceel zijn de aanleg van een poel voor amfibieën en een 'keverbank', waar akkervogels in de lente voedsel kunnen vinden.

Het maaibeeld in de Lieskampen is al langere tijd een ingewikkelde beheeruitdaging. De Natuurwacht heeft de banden met terreinbeheerder Staatsbosbeheer (SBB) aangehaald om samen een verbeterslag te maken. Een ander gebied met complexe beheeruitdagingen is de Kil van Hurwenen, waar onder andere kansen zijn voor verbetering van het rietmoeras. Ook

hier is de Natuurwacht door SBB betrokken bij de planvorming.

De Natuurwacht heeft de afgelopen maanden geadviseerd over natuurbehoud bij enkele inbreidingsprojecten. Diverse andere nieuwbouwprojecten staan op de planning, reden om hier de komende tijd de aandacht op te vestigen.

In het verlengde van het Vogelatlasproject zoekt de Natuurwacht naar mogelijkheden om kansen voor vogels te creëren. In het bijzonder wordt gedacht aan de aanleg van 'vogelbosjes', waar vooral struikbroeders van kunnen profiteren. Wellicht is er aansluiting mogelijk bij het project "Biodiversiteitsimpuls Stad & Rand" van Stichting Landschapsbeheer Gelderland. Zie de oproep van SLG elders in dit magazine.

Dinsdag 7 oktober: Lezing door Marc Argeloo, auteur van Natuuramnesie

In het boek Natuuramnesie wordt beschreven hoe beperkt het collectieve geheugen is wat betreft de toestand van de natuur.

Weinigen hebben nog een levendig beeld van de aanblik van de Bommelerwaard voor de ruilverkavelingen. Vrijwel niemand heeft nog herinneringen aan het landschap van voor de oorlog, laat staan van langer geleden. Iedere generatie heeft een nieuw referentiepunt voor wat veel of weinig vogels, bloemen of insecten zijn. Mensen die ouder zijn dan een jaar of veertig herinneren zich nog hoe vele vliegjes van de voorkant van de auto moesten geschrobd bij een schoonmaakbeurt, waar ze misschien als kind bij hielpen. Jongere mensen hebben die herinnering niet, en hebben een andere voorstelling van wat een 'normale' hoeveelheid insecten is. Doordat de natuur achteruit gaat, wordt de norm sluipenderwijs verlaagd. Dit effect wordt shifting baseline syndrome genoemd. De lezing behandelt dit thema in de context van onze eigen leefomgeving, de Bommelerwaard. De kwestie van het gebrekkige natuurhistorische bewustzijn roept de vraag op hoe we verantwoord doelen kunnen stellen voor het landschap en de natuur van de toekomst.

Activiteitenagenda oktober 2025 – maart 2026

Datum	Soort activiteit	Thema	Informatie
Za 20-9	Werkgroep Landschapsbeheer	Werkochtend Kloosterwiel	Aanvang: 9.30 uur tot 13.00 uur Startpunt: volgt per e-mail Contactpersoon: Ton van Balken
Di 23-9	Startavond voor werkgroepen Landschapsbeheer, Steenuilen, Torenvalk	Startavond voor werkgroepen Deze avond vormt de gezamenlijke aftrap voor het nieuwe veldwerkseizoen! Het beheer in de Kloosterwiel begint weer voor de Werkgroep Landschapsbeheer en leden van Werkgroepen Steenuilen en Torenvalken beginnen ook weer met het ophangen en inspecteren van nestkasten.	Aanvang: 20:00 Locatie: Gasthuiskapel, Gasthuisstraat 34, Zaltbommel. Deelname is gratis. Contactpersoon: Erwin van der Speld
Za 4-10	Werkgroep Landschapsbeheer	Werkochtend Heemtuin en Kruidentuin	Aanvang: 10.00 tot 13.00 Locatie: Oliemolen Zaltbommel Contactpersoon: Ton van Balken
Di 7-10	Openbare lezing	Lezing Marc Argeloo Marc Argeloo is de auteur van het bekende boek Natuuramnesie, waarin hij schrijft over 'Hoe we vergeten zijn hoe de natuur er vroeger uitzag'. De lezing gaat over de thema's van dit boek, die losjes worden verbonden aan onze eigen Bommelerwaard.	Aanvang: 20:00 (inloop 19:45) Locatie: Gasthuiskapel, Gasthuisstraat 34, Zaltbommel. Toegang gratis, aanmelden niet nodig. Contactpersoon: Arnout de Mooij
Za 11-10	Werkgroep Landschapsbeheer	Werkochtend Kloosterwiel	Aanvang: 9.30 uur tot 13.00 uur Startpunt: volgt per e-mail Contactpersoon: Ton van Balken
Za 25-10	Openbare excursie door Werkgroep Vogels	Vogelvariatie in de Breemwaard De Breemwaard, de Waaluiteraard tussen Nieuwaal en Zuilichem, kent een afwisseling van landschappen en een bijpassende diversiteit aan vogels, van Wintertaling tot IJsvogel, van Sperwer tot Koperwiek. We lopen een ronde om de grote strang.	Aanvang: 9.30 Centrale parkeerplaats aan Waaldijk (zie onze website voor exacte locatie) Duur: ongeveer 1,5 uur Contactpersoon: Arnout de Mooij

Za 1-11	Werkgroep Landschapsbeheer	Werkochtend Kloosterwiel Vandaag in het kader van de Landelijke Natuurwerkdag (www.natuurwerkdag.nl)	Aanvang: 9.30 uur tot 13.00 uur Startpunt: volgt per e-mail Contactpersoon: Ton van Balken
Vr 21-11		Lancering boek Vogels in de Bommelerwaard Bijeenkomst voor genodigden.	
Za 22-11	Werkgroep Landschapsbeheer	Werkochtend Kloosterwiel	Aanvang: 9.30 uur tot 13.00 uur Startpunt: volgt per e-mail Contactpersoon: Ton van Balken
Za 13-12	Werkgroep Landschapsbeheer	Werkochtend Kloosterwiel	Aanvang: 9.30 uur tot 13.00 uur Startpunt: volgt per e-mail Contactpersoon: Ton van Balken
Za 13-12	Openbare excursie door Werkgroep Vogels	Vogels op en over de grens van de Bommelerwaard In het meest oostelijke puntje van de Bommelerwaard ligt Fort Voorne. Daar tegenaan is een prachtig natuurgebied ontwikkeld, Over de Maas. We gaan op zoek naar vogels die leven in dit afwisselende rivierenlandschap.	Aanvang: 10.00 uur, parkeerplaats bij Fort Voorne (zie onze website voor exacte locatie) Duur: ongeveer 1,5 uur Contactpersoon: Cassandra van Altena
Zo 28-12	Publieksactiviteit door Werkgroep Planten	Eindejaars Plantenjacht Ook in de winter bloeien er planten. Welke planten trotseren de kou en floreren ondanks de afwezigheid van insecten ook in de winter? Een uur lang tellen we alle bloeiende planten die we tegen komen.	Aanvang: 15.00 uur Startpunt: Beersteeg Zaltbommel Contactpersoon: Dirk Muller
Za 3-1	Werkgroep Landschapsbeheer	Werkochtend Kloosterwiel	Aanvang: 9.30 uur tot 13.00 uur Startpunt: volgt per e-mail Contactpersoon: Ton van Balken
Za 17-1	Openbare excursie door Werkgroep Vogels	Een kijkje op de vogelakker In de winter verzamelen grote groepen vogels zich op akkers waar nog wat te halen valt, bijvoorbeeld waar graanstoppels zijn blijven staan of akkerkruiden zijn opgekomen. Veldleeuweriken, graspieters, vinkachtigen, kramsvogels en andere wintervogels.	Aanvang: 10.00 uur, parkeerplaats bij strandbad Well Duur: ongeveer 1,5 uur Contactpersoon: Arnout de Mooij
Di 20-1	Openbare lezing door Werkgroep Vogels	Lezing Vogels in de Bommelerwaard Van Aalscholver tot Zeearend en van Zwartkop tot Appelvink: ze komen allemaal aan bod in het boek Vogels in de Bommelerwaard. In deze lezing vertellen de auteurs over de totstandkoming van het boek én over (bijna) alle vogels die erin beschreven staan. Uiteraard is er deze avond de mogelijkheid om het boek aan te schaffen.	Aanvang: 19.30 uur (inloop 19.15) Locatie: Gasthuiskapel, Gasthuisstraat 34, Zaltbommel. Toegang gratis, aanmelden niet nodig. Contactpersoon: Cassandra van Altena
Za 24-1	Werkgroep Landschapsbeheer	Werkochtend Kloosterwiel	Aanvang: 9.30 uur tot 13.00 uur Startpunt: volgt per e-mail Contactpersoon: Ton van Balken
Zo 25-1	Openbare excursie door Werkgroep Natuurwandelingen	Munnikenland bij Loevestein We maken een wandeling door het Munnikenland. Neem de verrekijker mee en geniet van de wintergasten op het water.	Aanvang: 10.00 uur Verzamelen op de parkeerplaats bij Slot Loevestein. Contactpersoon: Dirk Muller

Di 3-2	Openbare lezing	De wondere wereld van vogelnamen en vogelaarsjargon De auteur van vogelboeken Toine Andernach was in zijn jeugd actief lid van de Jeugdnatuurwacht Bommelerwaard. Zijn bekendste boek is Baardman en Boterkontje. In het jubileumjaar van de Natuurwacht zijn we blij dat een jeugdnatuurwachter uit de beginperiode voor ons een lezing gaat geven over zijn gedrevenheid voor vogels en de boeken die hij schreef. Zie ook het interview met Toine elders in dit blad.	Aanvang: 20.00 (inloop 19.45) Locatie: Gasthuiskapel, Gasthuisstraat 34, Zaltbommel. Toegang gratis, aanmelden niet nodig. Contactpersoon: Ton van Balken
Za 7-2	Werkgroep Landschapsbeheer	Werkochtend Kloosterwiel	Aanvang: 9.30 uur tot 13.00 uur Startpunt: volgt per e-mail Contactpersoon: Ton van Balken
Za 28-2	Werkgroep Landschapsbeheer	Werkochtend Kloosterwiel	Aanvang: 9.30 uur tot 13.00 uur Startpunt: volgt per e-mail Contactpersoon: Ton van Balken
Di 3-3	Openbare lezing	Lezing Finland Ons bestuurslid Ton van Balken is mei 2025 op natuurreis geweest in het noorden van Finland. Doel was o.a. het observeren van de vele vogels die in de winter in ons land verblijven en in Finland broedvogel zijn: Brilduiker, Nonnetje, Grote Zaagbek, Wilde zwaan. Maar ook vogels ontdekken als bosgors, wilgengors en laplanduil en het baltsen van kemphanen. Of het allemaal gelukt is? Je bent welkom bij de lezing.	Aanvang: 20.00 (inloop 19.45) Locatie: Gasthuiskapel, Gasthuisstraat 34, Zaltbommel. Toegang gratis, aanmelden niet nodig. Contactpersoon: Ton van Balken
Za 14-3	Werkgroep Landschapsbeheer	Werkochtend Kloosterwiel	Aanvang: 9.30 uur tot 13.00 uur Startpunt: volgt per e-mail Contactpersoon: Ton van Balken
Zo 29-3	Natuurwandelingen	Hedelse Bovenwaard De Hedelse bovenwaard heeft een aantal plassen met open water en stukken in de luwte. Ideaal voor allerlei watervogels. Afhankelijk van de omstandigheden maken we een kortere of een langere wandeling. Neem de verrekijker mee.	Aanvang: 10.00 uur Verzamelen aan het einde van de Gemmentweg. Parkeren is niet eenvoudig. Kom bij voorkeur met de fiets. Contactpersoon: Dirk Muller
Za 4-4	Werkgroep Landschapsbeheer	Werkochtend Heemtuin en Kruidentuin	Aanvang: 10.00 tot 13.00 Locatie: Oliemolen Zaltbommel Contactpersoon: Ton van Balken

Raadpleeg voor de laatste informatie over de excursies het bericht op de website van de Natuurwacht Bommelerwaard.

Contactgegevens voor de activiteiten:

Arnout de Mooij arnoutdemooij@gmail.com / 06-52064637
Cassandra van Altena c.v.altena@natuurwachtbommelerwaard.nl / 06-10737278
Dirk Muller nwb.d.muller@gmail.com / 06-52848576
Erwin van der Speld arrow.c_e@upcmail.nl / 06-44028227
Ton van Balken acvanbalken@upcmail.nl / 06-15336335



De torenvalk

Kampioen bidden onder de roofvogels

De torenvalk, *Falco tinnunculus*, is mijn favoriete roofvogel en ik kan mij dan ook de eerste keer dat ik deze vogel zag nog goed herinneren. Dat was tijdens een vakantie op Texel en ik was zeven jaar. Tijdens een fietstocht door de duinen zat hij of zij op een paaltje die de afrastering verzorgde tussen het fietspad en de duinen. Mijn vader en ik wisten niet welke vogel we zagen, maar terug in ons vakantieadres bracht het vogelboekje snel uitkomst: we hadden onze eerste torenvalk gezien.

Waarom konden we toen niet zeggen of het een mannetje of een vrouwtje was? Omdat de vogel er uitzag als een vrouwtje, maar de jongen in hun eerste zomer hetzelfde verenkleed hebben als een volwassen vrouw. De rug is roestrood met zwarte banden en dit patroon loopt door tot op de staart die eindigt met een brede zwarte band. De buik is beige met donkere stippels en de vleugelpunten zijn net als bij het mannetje donkerbruin. Het mannetje is goed te onderscheiden van de vrouw door zijn blauwgrijze kop en staart. De rug is weer roestrood, maar nu met zwarte stippels in plaats van zwarte banden. Zijn buik is iets donkerder beige dan bij het vrouwtje en de donkere stippels zijn geprononceerder.

De torenvalk is een kleine roofvogel uit de familie van de valkachtige. Hij wordt tussen de 30 en 38 cm groot en wegen tussen de 180 en 280 gram. De spanwijdte varieert tussen de 65 en 80 cm. Net als bij de meeste roofvogels is het mannetje iets kleiner dan het vrouwtje. Het voedsel van de torenvalk bestaat voor een belangrijk deel uit kleine zoogdieren, zoals muizen. Maar ook kleine vogels en insecten, zoals kevers, staan op het menu. Voor het zoeken naar prooi zijn de vogels aangewezen op een open tot halfopen landschap.

Tijdens het voedsel zoeken kan de torenvalk langere tijd stil in de lucht blijven "staan". Dit noemen we bidden. Er zijn meerdere roofvogels, waaronder de kiekendief, die dit doen, maar er is er geen één die het bidden zo goed beheerst als de torenvalk. Met de precisie van een drone blijft hij op dezelfde plaats in de lucht hangen door licht corrigerend met zijn vleugels en staart gebruik te maken van de tegenwind. Wanneer hij een prooi heeft gezien, vliegt hij met een stootduik naar de grond om de prooi te slaan.

Een hardnekkige mythe over het jaaggedrag van de torenvalk is dat hij zijn favoriete prooi opspoort aan de hand van het uv-licht dat wordt weerkaatst door de urinesporen van de muis. Net als heel veel dieren, in tegenstelling tot mensen, kunnen ook vogels uv-licht waarnemen. Bij veel zangvogels speelt dit een belangrijke rol bij de partnerkeuze. Een gezonde vogel straalt meer uv-licht uit dan een minder fit individu. Echter, niet iedere vogelsoort kan evenveel van het uv-spectrum waarnemen. Uit een onderzoek van Zweedse wetenschappers (Lind et al. 2013) naar de ogen van verschillende roofvogelsoorten blijkt dat niet veel uv-straling het netvlies van de roofvogels bereikt. En het deel dat wel wordt waargenomen, komt niet overeen met de uv-weerkaatsing van de uri-

Omdat de vogel er uitzag als een vrouwtje



Aan het gebrek van goede nestgelegenheid proberen wij als Natuurwacht wel wat te doen



nesporen. Neemt niet weg dat de torenvalk een veel scherper zicht heeft dan wij mensen. Een insect van 2 mm groot kan hij al waarnemen vanaf 18 meter, terwijl wij datzelfde insect pas zien op een afstand van zo'n 4 meter.

De broedtijd van de torenvalk loopt van april tot juli en bestaat meestal uit één legsel van vier tot zes eieren. De eieren kunnen in kleur variëren van bijna wit met spikkels tot diep roodbruin met zwarte vlekjes. Het mannetje en vrouwtje, die vaak meerdere jaren en soms levenslang dezelfde partner hebben, bouwen zelf geen nest. Er wordt gebruikt gemaakt van bijvoorbeeld oude kraaiennesten of nissen in gebouwen. Ook speciale halfopen torenvalknekstkasten, waarvan er inmiddels in de Bommelerwaard diverse zijn opgehangen, zijn geliefd bij de aanstaande ouders. Het broeden duurt vier tot viereneenhalve week en wordt voornamelijk door het vrouwtje gedaan, waarbij het mannetje haar dan van voedsel voorziet. In tegenstelling tot veel andere roofvogels begint het broeden pas nadat het één na laatste of laatste ei is gelegd. Dit betekent dat alle jongen bijna gelijktijdig uit het ei komen en er dus weinig verschil is in wie de sterkste is in het nest. Bij voldoende voedselaanbod is dat geen probleem, maar wanneer er weinig voedsel is, kan dat resulteren in een nest vol zwakke jongen terwijl bij veel andere roofvogels de laatstgeborene door honger sterft, maar er wel een of twee sterke jongen succesvol opgroeien. De jongen van de torenvalk vliegen na vier á vijf weken uit, maar blijven voor hun voedsel nog wel een aantal weken afhankelijk van hun ouders. Op de site van Beleef de lente is een leuk overzicht te zien van de torenvalken die dit jaar tijdens het broeden en grootbrengen van de jongen zijn gevolgd.

Helaas gaat het niet goed met de torenvalken in Nederland. In zo'n kleine zestig jaar is de populatie met zo'n 75 procent teruggelopen! Op dit moment wordt het aantal broedparen geschat op drie- tot vierduizend. Bij deze dramatische daling van het aantal torenvalken spelen diverse factoren een rol. Als eerste is het voedselaanbod

enorm teruggelopen. Door de industrialisatie van de landbouw zijn er veel minder veldmuizen, de belangrijkste voedselbron voor de torenvalk. De laatste driejaarlijkse piek van veldmuizen dateert alweer van de jaren negentig en juist tijdens deze pieken is het broedsucces van de torenvalk groot, waardoor de populatie wordt aangevuld met nieuwe individuen. Deze negatieve trend in aantallen muizen wordt in veel delen van Europa geconstateerd. Als tweede reden voor het teruglopen van de aantallen wordt predatie genoemd. Buizerd en havik hebben zich hersteld van de pesticideklap uit de jaren zestig van de vorige eeuw. Daar waar dat herstel van deze grotere roofvogels zich het eerste aandient, zijn de aantallen van de torenvalk als eerste gedaald. Een derde probleem voor de torenvalk is de afname van Zwarte kraai en ekster op het platteland. Juist de oude nesten van deze vogels waren prima nestgelegenheden voor de torenvalk. Al met al dus een opeenstapeling van factoren die ervoor zorgen dat de torenvalk het heel moeilijk heeft.



Aan het gebrek van goede nestgelegenheid proberen wij als Natuurwacht wel wat te doen. Door onze werkgroep torenvalken worden jaarlijks een aantal nieuwe nestkasten opgehangen. Wanneer u in het buitengebied woont en over een geschikte plaats denkt te beschikken voor een nestkast, kunt u een e-mail sturen naar info@natuurwachtbommelerwaard.nl. Nog mooier kan het worden als u in de buurt van een nestkast een muizenruiter kunt plaatsen. Dit is een soort piramide van stro en snoeihout wat het jaar rond een zeer geschikte schuilplaats is voor muizen; hiervan profiteren de torenvalken dan weer. Voor de uitleg over de muizenruiter verwijs ik u naar de website van de Vogelbescherming. Laten we samen ons best doen om mijn favoriete roofvogel niet uit ons rivierenlandschap te laten verdwijnen.

Erwin van der Speld



Toine Andernach:

van jeugdnatuurwacht tot auteur vogelboeken

Al snel na de oprichting van de Natuurwacht in 1975 waren er activiteiten voor de jeugd. Iedere zaterdagmiddag waren er excursies naar natuurgebieden in de Bommelerwaard. Deze jeugdnatuurwacht bestond uit twee groepen die om de week op pad gingen. Een van de jeugdnatuurwachters was Toine Andernach. Enige tijd geleden ontving de Natuurwacht een uitgebreid schrijven van Toine met daarbij een vogelboek dat hij had geschreven. In zijn brief bedankte hij voor de mooie tijd en voor alles wat hij tijdens zijn jeugd over flora en fauna had beleefd en geleerd. Alle reden dus om eens in gesprek te gaan met Toine en oude herinneringen op te halen.

Baardman & Boterkontje

In 2021 schreef Toine een bijzonder vogelboek: *Baardman & Boterkontje*. In dit boek verklaart hij in informatieve en soms hilarische verhalen de herkomst van raadselachtige vogelnamen.

De verhalen zijn voorzien van prachtige achttien- en negentiende-eeuwse prenten en schitterende foto's. In zijn dankwoord (pag. 117) staat hij stil bij zijn periode bij de jeugdnatuurwacht: "Als kind was ik lid van Natuurwacht Bommelerwaard. Tijdens de tweewekelijkse excursies in natuur rondom Zaltbommel is mijn liefde voor vogels ontstaan. Onder de bezielende leiding van Ton van Balken kreeg ik oog voor de ransuilen in de knotwilgen in de ondergelopen uiterwaarden en was ik gefascineerd door de Zwarte sterns en Blauwe kiekendieven boven de Kil van Hurwenen".



Toine heeft nog warme gevoelens bij de vele knotwilgacties en het snoeien van meidoornhagen in de uiterwaarden van Alem. Hij is zo'n vijf jaar met de excursies meegegaan en heeft in die periode de beide examens voor Jeugdnatuurwacht A en B met succes behaald. Na zijn schooljaren op het Cambium is hij taal- en literatuurwetenschap gaan studeren in Tilburg. Op dit moment werkt hij als onderwijsadviseur aan de Technische Universiteit van Delft. Lange tijd was Toine vooral druk met gezin en werk en was er niet veel ruimte voor de natuur. In 2015 was die

In zijn brief bedankte hij voor de mooie tijd en voor alles wat hij tijdens zijn jeugd over flora en fauna had beleefd en geleerd

Bronvermelding
Websites: Beleef de lente, Natuurpunt.be, Vogelbescherming Nederland en Sovon
Boeken: Vogelatlas van Nederland editie 2018, Hayman's zakgids Vogels 7de druk en Zien is kennen 8ste druk

Inmiddels is Toine een bekende auteur geworden en geeft hij regelmatig lezingen in ons land

aandacht er opeens wel en is hij lid geworden van de Vogelwacht in Delft. Hij ging stukjes schrijven voor het magazine 'Vogelstreken' en geeft nu aan geïnteresseerden de basiscursus 'Vogels kijken'. Daarin leert hij zijn cursisten onder andere (in navolging van wat hij bij de jeugdnatuurwacht leerde) dat alles wat je door de kijker ziet een vogel kan zijn. Ook leidt hij voor Vogelwacht Delft vogelexcursies op Texel. In korte tijd werd Toine een fanatieke vogelaar en hij herkent nu veel vogels aan uiterlijk en geluid. Wanneer er in Zuid-Holland of daarbuiten een bijzondere vogel wordt gesignaleerd, dan kan Toine het niet laten om zo snel mogelijk op zoek te gaan naar het zeldzame dier. Inmiddels heeft hij een indrukwekkende lijst van 311 vogelsoorten die hij ooit in ons land heeft waargenomen. Toine kwam op het idee om zijn kennis over vogels en taalwetenschap te combineren. Dat leidde enkele jaren later tot het prachtige boek over vogelnamen. Echt een must-have voor iedere vogelaar.

Het mooie vogelwoordenboek



Na het succes van *Baardman en Boterkontje* was de drang van Toine om weer een boek te creëren op het gebied van taal en natuur niet geluwd. Hij ging op zoek naar mooie vogelwoorden zoals twitchen, afvinken, gonysvlek en middelste ondervleugelhanddekveren. Het mooie vogelwoordenboek werd een bijzonder leeswaardig boek van bijna tweehonderd pagina's, voor vogelaars zeer leerzaam. Een boek om op je nachtkastje te leggen een iedere avond enkele pagina's tot je te nemen. In luchtige, soms hilarische, maar altijd

informatieve teksten over mooie vogelwoorden deelt Toine zijn fascinatie voor de manier waarop vogelaars vogels en de vogelwereld aanduiden in onze taal. Hij verweeft dat met persoonlijke ervaringen vanuit het veld.

Lezing Gasthuiskapel

Inmiddels is Toine een bekende auteur geworden en geeft hij regelmatig lezingen in ons land. Uiteraard hebben we Toine gevraagd of hij ook voor 'zijn Natuurwacht' een lezing wil geven. Graag natuurlijk. Dat gaat gebeuren op dinsdagavond 3 februari in de Gasthuiskapel. Bij die gelegenheid zijn zijn boeken in te zien en desgewenst te koop. Wij als Natuurwacht zijn wat trots op Toine. Doel van de jeugdnatuurwacht destijds was om jongelui 'groene oogjes' te geven. Dat is bij Toine meer dan gelukt. We verheugen ons op zijn lezing.

Dinsdagavond 3 februari in de Gasthuiskapel



Klimop; onsterfelijk en trouw

Het is tijd om het over klimop (*Hedera helix*) te hebben. De discussies laaien hoog op als het om klimop gaat. Uitgemaakt voor bomenmoordeenaar, murenvreter, woekeraar en gelauwerd als insectenlokker en -bestrijder en symbool voor tal van heroïsche zaken. Wat is waar? Hoe zit het eigenlijk echt?

Gewone klimop is een plant uit de klimopfamilie. In Nederland is er slechts één geslacht vertegenwoordigd en daarbinnen is er één soort inheems: de Gewone klimop. De Nederlandse naam van deze plant laat zich eenvoudig verklaren. Hij klimt op tegen bomen en muren. Hij gebruikt om te klimmen hechtwortels die zich hechten in spleetjes die heel klein kunnen zijn. Het gevolg is dat ze muurvast zitten. De wetenschappelijke naam bestaat uit twee delen. Hedera en helix. Hedera is de naam die al door de Romeinen werd gebruikt. Helix betekent spiraal en verwijst naar het klimgedrag. Klimop gaat spiraalsgewijs om de boom heen naar boven.



De wintergroene klimop zie je in de geschiedenis overal terug. De plant is gewijd aan Osiris in de Egyptische oudheid, aan Dionysos en Bacchus in respectievelijk de Griekse en Romeinse geloven. Calliope, muze van de liefdeszang droeg een kroon van klimopbladeren. Ook Zeus, de oppergod, waardeerde de klimop. Profeten van deze god moesten de klimop aanraken om als spreekbuis te kunnen dienen. Bovendien dachten de

oude Grieken dat klimop-hout de oorspong van het vuur was. Ze gebruikten als 'boorstok' laurier om met draaiende beweging door wrijving een vuur te laten ontstaan in een kom van klimop-hout.



< het kenmerkende blad van de klimop.

Het is niet vreemd dat de de groenblijvende klimmer geassocieerd werd met het eeuwige leven en trouw. Terwijl andere planten blad verliezen, blijft klimop groen. Het vasthechten maakte dat klimop grote symbolische waarde had voor trouw. In de oud-Griekse beschaving was het gebruikelijk om bruidsparen een klimoprank te geven. Deze symboliek werd later overgenomen in het Christelijk geloof en zie je terug in allerlei religieuze kunst. Dat was vroeger.

<< De staf van Dionysos, omgeven door ranken van klimop.

Tegenwoordig wordt er naar klimop gekeken vanuit andere perspectieven. De ecologie, de bosbouw en de esthetiek zijn nu belangrijker dan de symboliek.

Ecologisch is de klimop van groot belang. Door zijn wintergroene uiterlijk biedt de plant ook in de winter een schuilplaats voor allerlei kleine dieren. En omdat er zoveel dieren in zitten, is het een voedingsbron voor vogels en andere dieren.

Onsterfelijk en trouw.

> Klimop in het Brakelse
bos.

>> Klimop kan ouder
worden dan de boom
waarin hij groeit.

- Klimop bloeit pas in de herfst als veel planten uitgebloeid zijn. Op dat moment is het een belangrijke bron van nectar voor bijen, vlinders en vliegen. Vogels maken nesten in klimop en de bessen zijn een voedselbron voor vogels. Klimop vangt veel stof (zoals iedereen weet die weleens klimop gesnoeid heeft). Het zuivert op die manier de lucht van stuifmeel en fijnstof. Een extra voordeel is dit jaar uit internationaal onderzoek in België en Nederland gebleken. Het aantal nesten en



- de grootte van de nesten van eikenprocessierupsen is kleiner in eikenbomen met klimop dan in bomen zonder klimop.

- Vanuit de bosbouw en voor hoveniers is klimop soms een lastpak omdat het zicht op de stam en takken wordt belemmerd. Om te zien of de stam en takken stevig en gezond zijn, wil je ze goed kunnen zien. Een boom met klimop kan het best in de zomer een inspectie krijgen. Dan is goed te zien welke takken blad dragen.

- Dat klimop de boom kan beschadigen is veelal een verzonden verhaal. Voedingsstoffen en water haalt klimop uit de bodem. Met zijn groene bladeren doet de plant aan fotosynthese. Het is dus een volledig zelfvoorzienende plant. Omdat de plant wintergroen is, kan er al vroeg in het voorjaar geprofiteerd worden van het zonlicht. De donkergroene bladeren doen het ook goed

bronnen:

- -Weeda E.J. e.a. (2003). De oecologische flora, wilde planten en hun relaties. KNNV Uitgeverij / IVN.
- Cleene M. De, Lejeune M.C. (2008). Compendium van rituele planten in Europa. Gent, België: Mens en Natuur Uitgevers N.V.
- Life-project eikenprocessierups (geraadpleegd op 27/7/25) <https://eikenprocessierups.life/kennisverspreiding-en-doorwerking/bomenstichting> (geraadpleegd 27/7/25) <https://www.bomenstichting.nl/images/1808pdf/180616%20KLIMOP%20LUST%20OF%20LAST%20BOMENNIEUWS%20ZOMER%202018.pdf>
- Boomzorg; Klimop in bomen; in principe laten zitten (geraadpleegd op 27/7/25) <https://www.boomzorg.nl/article/44721/klimop-in-bomen-in-principe-laten-zitten>

- Afbeelding staf van Dionysos (rechtenvrije afbeelding 27/7/25), <https://picryl.com/media/thyrus-or-staff-of-dionysus-fellows-charles-1839-9c69e2>

bij weinig licht. Het is daarom niet zo erg dat ze onder een bladerdek van een boom groeien.

Klimop hecht aan bomen en dat brengt een zeker gewicht met zich mee. Omdat de boom en de klimop samen opgroeien, past de boom zijn stevigheid aan. Hij groeit zo dat er tegenwicht wordt geboden aan het gewicht van de klimop. Klimop heeft baat bij een stevige boom om aan te hechten. De boom moet daarom in leven blijven en kunnen groeien. De boom groeit dan ook, onder normale omstandigheden, boven de klimop uit. Toch zie je vaak klimop in dode bomen. Dat is niet gek. Klimop wordt vaak ouder (klimop kan honderden jaren oud worden) dan de boom waarin hij groeit. De boom sterft en de klimop blijft.



Dirk Muller



Wielweb

Spinnen in de Bommelerwaard

In het magazine van de Natuurwacht is nauwelijks aandacht geweest voor spinnen. Over vogels, planten en vlinders is veel geschreven, maar over spinnen niet. In Nederland komen bijna zeshonderd soorten spinnen voor. Onbekend is hoeveel dat er in de Bommelerwaard zijn, maar dat zullen er enkele honderden zijn. In dit artikel beschrijven we drie soorten van de familie van de wielwebspinnen, de Araneidae. De bekendste is de kruisspin. Wat minder bekend de viervlekwiwebspin. De derde soort is de wespspin of tijgerspin. Deze spin was tot voor een tiental jaren zeldzaam in ons land, maar nu wordt hij regelmatig in natuurgebieden zoals De Lieskampen waargenomen.

De Natuurwacht hoopt dat er door dit artikel leden zijn die zich willen specialiseren voor deze diergroep. Maar wellicht zijn die er al en kunnen we in de toekomst met elkaar een beeld krijgen van de vele soorten spinnen in de Bommelerwaard.

Wielwebspinnen

In Nederland komen 36 soorten wielwebspinnen (Araneidae) voor. Drie daarvan zijn de kruisspin (Araneus diadematus), de tijgerspin of wespspin (Argiope bruennichi) en de viervlekwiwebspin (Araneus quadratus) De Nederlandse spinnen zijn ongevaarlijk en kunnen hooguit een lichte irritatie veroorzaken bij een beet.

Spinnen zijn geen insecten, zij hebben namelijk acht poten, insecten hebben er zes. Ook hebben de meeste spinnen vier paar ogen, dus acht in totaal. Spinnen zijn uitstekende bestrijders van insectenplagen en spelen een belangrijke rol in het biologisch evenwicht. Dood ze dus niet!



kruisspin

De kruisspin (*Araneus diadematus*), die vrijwel in elke tuin voorkomt, is gemakkelijk te herkennen aan een paar opvallende kenmerken. Hij dankt zijn naam aan het lichtgekleurde kruisvormige teken op de rugzijde van het achterlijf. Dit patroon bestaat uit een groepje lichtere tot witte vlekjes die afsteken tegen de donkerbruine tot gele achtergrondkleur. Vrouwtjes zijn groter dan mannetjes. Vrouwtjes kunnen tot 18 millimeter lang worden, terwijl mannetjes meestal tussen de 4 en 8 millimeter groot zijn. De kleur van een kruisspin kan variëren van zeer bleek geelbruin tot bruinrood en bijna zwart. De vrouwtjes leggen honderd tot tweehonderd eitjes in een cocon. Kruisspinnen bouwen grote, wielvormige webben die fijn en regelmatig geweven zijn. Deze webben zijn vaak te vinden in tuinen en andere beschutte plekken. Het zijn zeer nuttige

- De Natuurwacht
- hoopt dat er
- door dit artikel
- leden zijn die
- zich willen
- specialiseren
- voor deze
- diergroep

Het paringsritueel van de tijgerspin is een delicate en gevaarlijke onderneming

beestjes, omdat ze helpen bij het bestrijden van vervelende insecten zoals muggen en vliegen. Ze vangen deze insecten in hun web en eten ze op. De draden van een kruisspin zijn extreem sterk, zelfs sterker dan staal van dezelfde dikte. Wetenschappers proberen deze draden na te maken vanwege hun unieke eigenschappen. Hun webben zijn kunstwerken op zich en kunnen tot een meter groot zijn. Ze vernieuwen hun web dagelijks, wat een fascinerend proces is om te observeren. Wanneer een prooi in het web gevangen wordt, rent de kruisspin er snel naar toe en wikkelt zijn prooi in een net van draden. De prooi kan geen kant meer op. De kruisspin bijt zijn prooi om gif te injecteren. Dit werkt verlamdend. Het gif maakt de prooi van binnen vloeibaar, zodat de spin zijn prooi kan opdrinken. Kruisspinnen zijn vooral actief in de nazomer en herfst.



wespspin

De tijgerspin, ook wel bekend als de wespspin (*Argiope bruennichi*), is een opvallende spin die oorspronkelijk uit het Middellandse Zeegebied komt. Vanaf 1980 wordt de tijgerspin in Nederland steeds vaker waargenomen, mede door de warmere zomers als gevolg van klimaatverandering. Ze komt nu algemeen voor in Nederland, zo ook in De Lieskampen. Deze spin heeft een zwart achterlijf met heldere gele, witte en diepzwarte banden, wat haar een wespachtig uiterlijk geeft. Ondanks haar waarschuwingkleuren is de tijgerspin niet gevaarlijk voor mensen. De vrouwtjes zijn aanzienlijk groter dan de mannetjes, met een lengte van 15 tot 20 millimeter, terwijl de mannetjes slechts 4 tot 6,5 millimeter groot zijn. De tijgerspin leeft voornamelijk op zonnige plekken in kruidenrijk grasland, waar ze haar web laag bij de grond spint. De tijgerspin voedt zich voornamelijk met sprinkhanen, maar ook andere insecten zoals hommels en libellen staan op het menu. Ze wikkelt haar prooi in een dikke laag

spinsel voordat ze een gifbeet toedient. Een van de meest opvallende kenmerken van het web van de tijgerspin is het stabilimentum, een zigzagpatroon van dikker spinzel in het midden van het web. Er wordt gedacht dat dit patroon helpt om vogels te waarschuwen voor het web, waardoor ze er niet doorheen vliegen en het vernietigen. Het zou ook prooien kunnen aantrekken door uv-licht te weerkaatsen. De tijgerspin gebruikt een combinatie van haar web en haar gif om prooien te vangen en te verteren. Zodra een prooi vastzit in het web, injecteert de spin gif om het slachtoffer te verlammen en begint ze het in te wikkelen in spinzel. Daarna zuigt ze de vloeibaar gemaakte inhoud van haar prooi op.

Het paringsritueel van de tijgerspin is een delicate en gevaarlijke onderneming voor het mannetje. Nadat het mannetje het web van een vrouwtje heeft benaderd, moet het voorzichtig zijn om niet als prooi gezien te worden. Na de paring kan het mannetje snel weggrennen, maar soms wordt hij ook opgegeten door het vrouwtje. Vrouwtjes maken een eicocon waarin ze hun eieren leggen. Deze cocon wordt met zorg bewaakt en beschermd door het vrouwtje totdat de eieren uitkomen. De cocon kan tot wel vierhonderd eieren bevatten. Ondanks hun intimiderende uiterlijk hebben tijgerspinnen natuurlijke vijanden, waaronder bepaalde soorten wespen, vogels en andere, grotere spinnen. Tijgerspinnen blijven intrigeren met hun opvallende uiterlijk en fascinerende gedrag.



viervlekwiwebspin

Bij de viervlekwiwebspin (*Araneus quadratus*) kunnen de kleuren verschillen van geel, groen, oranje tot roodbruin, maar toch is de spin makkelijk te herkennen. Er bevinden zich namelijk vier grote witte vlekken op de rug van de spin, die meestal in een trapeziumvorm staan, en de poten zijn gestreept. Meestal zit de spin in het midden

van zijn wielweb te wachten op een prooi. De spin komt onder andere voor in De Lieskampen en is voornamelijk 's nachts actief in de nazomer tot de herfst. Het vrouwtje is aanzienlijk groter dan het mannetje. Vrouwtjes kunnen een lichaamslengte bereiken van 14 tot 20,5 millimeter, terwijl mannetjes meestal tussen de 7 en 11 millimeter groot zijn.

Deze spinnen bouwen hun wielweb meestal laag bij de grond, vaak in graslanden tussen dicht begroeide planten of vochtige gebieden, onder andere in De Lieskampen. Ze gebruiken hun sterke web om vliegende of springende insecten, zoals sprinkhanen en libellen, te vangen. Door de lijmstoffen op de draden blijven de insecten vastzitten. Wanneer een prooi in haar web terechtkomt, komt ze uit haar schuilplaats om de prooi snel

met een gifbeet te verlammen. Nadat de prooi is gevangen, verteert de spin deze langzaam door verteringszappen te injecteren. Dit verandert de interne weefsels van de prooi in een vloeibare maaltijd.

Spinnen inventariseren

Het zou een goede zaak zijn om meer te weten over de spinnen die in de Bommelerwaard voorkomen. Met elkaar kunnen we meer letten op de verschillende soorten. Met de speciale identificatie-app op je Iphone, Obsidentify, kun je de spinnen fotograferen en op naam brengen. Waarnemingen kun je plaatsen op waarneming.nl, maar graag ook doorgeven aan Rien Melis via email: melisrien1@gmail.com.

Rien Melis



Spinnennest

Dit verandert de interne weefsels van de prooi in een vloeibare maaltijd.



Boek Vogels in de Bommelerwaard

Het boek staat vol leuke wetenswaardigheden over de vogels die hier voorkomen

komt eraan!

In 2021 ontstond een wild idee: alle vogels in de gehele Bommelerwaard inventariseren en daar een boek over schrijven. Met als streven het boek uit te brengen in 2025, het jubileumjaar van de Natuurwacht Bommelerwaard. Vier jaar later zijn we dik 1000 uren aan inventarisaties verder en zijn we bezig de allerlaatste puntjes op de i te zetten van het boek Vogels in de Bommelerwaard - atlas van broedvogels en wintervogels in een rivierenlandschap. Op 21 november 2025 zal dit boek feestelijk gepresenteerd worden!

Het boek staat vol leuke wetenswaardigheden over de vogels die hier voorkomen en is daardoor interessant voor zowel de leek als de doorgewinterde vogelaar. Wist je bijvoorbeeld dat:

- de Zwarte roodstaart, een vogel die houdt van stenige terreinen en open vlakten, in Engeland ook wel de 'bombsite bird' werd genoemd? Dit omdat hij ten tijde van de Tweede Wereldoorlog in platgebombardeerde steden overal opdook; er in de Bommelerwaard niet alleen piepers geteeld worden, maar ook piepers rondvliegen? De graspieper is een broedvogel, de waterpieper een wintergast. De boompieper is 'slechts' een doortrekker die over onze regio vliegt;
- de oude Egyptenaren een god hadden die de verschijningsvorm had van een nijlgans, met de toepasselijke naam Gengen-Wer, ofwel 'Grote Gakker';
- koekoeken in de Bommelerwaard bij vier soorten vogels hun ei in het nest leggen, maar iedere koekoek zich specialiseert in één soort en er dus bijvoorbeeld graspieperkoekoeken en heggemuskoekoeken zijn;
- de slobbeend, net als de walvis, lamellen in zijn bek heeft om voedsel uit het water te filteren;
- ransuilen kunnen worden geïnventariseerd door te luisteren naar de bedelroep van de uilskuikens,

die klinkt als een piepende schommel en tot op 200 meter afstand te horen is; in de Bommelerwaard meer Blauwe reigers broeden dan in de gehele Biesbosch?

In het boek worden 151 soorten vogels beschreven die als broedvogel of wintervogel in de Bommelerwaard voorkomen. Van deze soorten zijn er 89 jaarrond hier te vinden, bijvoorbeeld de koolmees, de Wilde eend en de sperwer. Het zijn niet precies dezelfde individuen die je in de broedtijd en in de winter aantreft. De sperwers die hier broeden worden in de winter bijvoorbeeld aangevuld met noordelijke soortgenoten.

32 soorten broedvogels brengen de winter in het zonnige zuiden door, zoals de huiszwaluw, de boomvalk en de spotvogel. De Zwarte roodstaart is een voorbeeld van een broedvogel die vrijwel afwezig is in de winter, maar waarvan er jaarlijks enkele besluiten om toch in de Bommelerwaard te blijven. Doordat de winters steeds milder worden, nemen de kansen voor deze insectenetende overwinteraars toe.

Dertig soorten vogels komen alleen in de winter op bezoek in de Bommelerwaard, zoals de kolgans, de Grote zaagbek en de kramsvogel. De meeste van deze wintergasten broeden in het hoge noorden. Als het daar in de winter te koud wordt, komen ze onze kant op. Door de klimaatopwarming hoeven ze minder ver naar het zuiden af te zakken om geschikte overwinteringsomstandigheden te vinden. Van veel wintergasten nemen de jaarlijkse aantallen in Nederland, en in de Bommelerwaard, daarom af. De Kleine rietgans is bijvoorbeeld al bijna met de noorderzon vertrokken.

Het zijn vooral lokale factoren die bepalen of vo-

gels het in de Bommelerwaard wel of niet naar hun zin hebben. Hoe het landschap is ingericht, bepaalt of ze voedsel, veiligheid en broedplekken kunnen vinden. Elke vogelsoort stelt daaraan andere eisen. De verspreiding en de aantallen van de 151 soorten broedvogels en wintervogels worden beschreven in het boek, waarbij wordt ingegaan op ontwikkelingen, bedreigingen en kansen. Van alle vogels zijn verspreidingskaartjes en foto's opgenomen. De foto's zijn vrijwel allemaal gemaakt in de Bommelerwaard, door lokale fotografen.

Verkoopinformatie

De vogelatlas is vanaf 21 november te koop. De verkooppunten zijn te vinden op www.natuurwachtbommelerwaard.nl/vogelatlas. De prijs van het boek is 35 euro voor leden en 37,50 euro voor niet-leden. Tot 1 oktober is het mogelijk om een exemplaar van het boek te reserveren met 5 euro korting via: atlas@natuurwachtbommelerwaard.nl.

Tot 1 oktober is het mogelijk om een exemplaar van het boek te reserveren met 5 euro korting

Project Biodiversiteitsimpuls Stad & Rand in de gemeente Zaltbommel Bijdrage van Stichting Landschapsbeheer Gelderland (SLG)

Vergroening stad- en dorpsranden

In de afgelopen jaren zijn er door Stichting Landschapsbeheer Gelderland binnen de gemeente Zaltbommel veel projecten uitgevoerd in het landelijk gebied. In de komende periode gaat de focus meer naar de vergroening van de stad- en dorpsranden, die de overgang vormen met het platteland. Het doel van het project Biodiversiteitsimpuls Stad & Rand is om particuliere grondeigenaren en groene werkgroepen hiervoor te enthousiasmeren.



Door middel van vergroening wordt een bijdrage geleverd aan:

- Verhogen biodiversiteit in de bebouwde omgeving en in de overgangsgebieden
- Bijdragen aan klimaatadaptatie in de kern (dempende effecten op hittestress en piekafvoeren van regenwater)
- Vergroten bewustzijn en kennis rondom biodiversiteit en klimaatadaptatie
- Vergroten van het woongenot en het aantrekkelijker maken van de leefomgeving voor mens en dier

Biodiversiteitsbosjes en overgangsgebieden

Op een aantal locaties willen we een 'biodiversiteitsbosje' creëren. Zo ontstaan kleine oases die bijdragen aan een groene verbinding tussen stad en platteland. Het beoogde oppervlakte van een biodiversiteitsbosje is tenminste 500 m². Het kan bijvoorbeeld een voedselbos zijn, een vogelbosje of een rewilding bosje, maar ook een hoogstamboomgaard. Er wordt gezocht naar educatieve toepassingen (bijvoorbeeld de mogelijkheid voor natuurlessen van lokale scholen of BSO's). Daarnaast is het doel om overgangsgebieden tussen de bebouwde kom en het buitengebied te vergroenen. Idealiter sluiten deze terreinen aan op het beoogde bosje, om zo de impact van de vergroening te vergroten.

Locaties gezocht!

We zijn voor de vergroeningsprojecten op zoek naar locaties aan de randen van de bebouwde kom. Locaties kunnen in eigendom zijn van particulieren, agrariërs, maatschappelijke organisaties (zoals sportverenigingen) of de gemeente Zaltbommel. De grondeigenaar voert de realisatie uit. SLG ondersteunt met beplantingsplannen, plantgoed en bijvoorbeeld nestkasten.

Informatieavond 12 november

Op woensdagavond 12 november houdt SLG een informatieavond over dit project in de gemeente Zaltbommel. Als u hier belangstelling voor heeft, stuur dan een mail naar Bendiks.Westerink@slgelderland.nl. Mocht u een mogelijke geschikte locatie weten voor een biodiversiteitsbosjes of een vergroeningsproject aan de stadsrand, dan kunt u eveneens contact opnemen.



Natuurperceel akkervogels in Velddriel

Tussen de grassen en klavers stond her en der Grote ratelaar.

In ons vorige magazine van maart 2025 deden we verslag van de werkdag op 2 november 2024 op het natuurperceel aan de Hoenseweg te Velddriel. Met vele vrijwilligers werden toen 1400 struiken geplant. Hoe vergaat het inmiddels met dit natuurproject voor akkervogels?

Bloeiende kruidenstroken

Niet alleen is een lange haag geplant van 400 meter lengte met allerlei verschillende soorten struiken, maar er zijn ook twee brede kruidenstroken ingezaaid. Aan weerszijden van het perceel liggen twee stroken van 10 meter breed en 400 meter lang. Voorjaar 2025 werd een speciaal kruidmengsel ingezaaid met bloemen die vooral hommels, bijen en vlinders moeten aantrekken. Dat is redelijk gelukt; er zijn vele kruiden opgekomen. In mei bloeide er vooral veel klaver, sikk-



Kamille

klaver en Rode en Witte klaver. Tussen de grassen en klavers stond her en der Grote ratelaar. Heel opvallend was het prachtig blauw van de korenbloem, het rood van de klaproos en het lilapaars van bolderik. In juni en juli veranderde de strook in bijna geheel wit van de schermbloemen van Wilde peen, Reukeloze kamille en duizendblad. Tussen al het wit stond regelmatig het paarse knooppkruid te bloeien. Helaas heeft de kamille

de overhand en staat er te weinig knooppkruid. Wellicht is dat volgend jaar anders; kamille is immers een pioniersplant.



Doodskopzweefvlieg

Vlinders, hommels en veel bijen

De verschillende kruiden in de beide stroken zijn zeer aantrekkelijk voor tal van insecten. Opvallend waren de vele bijen, zweefvliegen en hommels. Meerdere soorten hommels werden waargenomen die voorkeur gaven aan de nectar uit knooppkruid. De volgende soorten werden waargenomen: aardhommel, steenhommel, akkerhommel en weidehommel. De meest voorkomende vlinder was het Klein koolwitje, het Klein geaderd witje en het Icarusblauwtje. De waardplant van het Icarusblauwtje is rolklaver. Deze staat wel in de kruidenstroken, maar te weinig.



Korenbloem



Riviergifogdaas

Het Icarusblauwtje was veel te zien op de kamille. De koninginnenpage had haar waardplant ook ontdekt: Wilde peen. Er werden drie pages gezien, die ook eitjes hebben afgezet. Andere vlinders, zoals dagpauwoog, Kleine vos en atalanta kwamen in kleine aantallen voor. Kamille en Wilde peen leveren niet echt veel nectar. De vlinders bezochten vooral knooppkruid en akkerdistel. Sprinkhanen lieten zich ook al op het perceel zien. Kleine soorten zoals de krasser waren veel aanwezig en ook de sabelsprinkhaan. Bijzonder was de waarneming van een zeldzame daas: de riviergifogdaas (*Atylotus rusticus*). Zie foto. De tijgerspin, nog niet zo lang geleden uiterst zeldzaam, is ook waargenomen en had een sprinkhaan(krasser) in zijn web gevangen.

Een flinke klus: struiken vrijzetten

De 1400 struiken zijn goed aangeslagen. Ongeveer 10 procent heeft het niet gehaald. Dat komt niet alleen door de droogte, maar ook door de vraat van hazen. Een vijftal hazen hebben het perceel ook ontdekt en die vinden de jonge blaadjes aan de struiken maar wat lekker. Gedurende de gehele winter, toen er nog geen blaadjes aan de struiken zaten, deden de hazen zich te goed aan de bast van de struikjes. Menig boompje werd geschild. Struiken blijken sterk en lopen dan toch weer van onderaf uit. Enige uitval van de vele struiken is niet erg.



Niet alleen de struiken groeiden, maar ook de grassen en kruiden tussen de struiken. Om verstikking te voorkomen moesten de struikjes wor-

den vrijgezet. Dat bleek een flinke klus te zijn. Op één werkdag en één werkvond zijn we met een tiental vrijwilligers aan de slag gegaan. Terwijl met de hand het onkruid rond de boompjes werd weggetrokken, verwijderden Guido en Gerben met de bosmaaier het gras en de kruiden tussen de rijen. Dat was een noodzakelijke klus. Eind juli zal met de bosmaaier nogmaals het onkruid en gras bij alle struikjes verwijderd moeten worden.

En opeens stond daar een reekalf

Al snel werd duidelijk dat er niet alleen hazen op het perceel aanwezig waren, maar ook reeën. Bij het hek aan de voorzijde stonden in het zand duidelijk afdraken van een ree. Waarschijnlijk verblijven ze bij regelmaat in de perenboomgaard en rozenbottelgaard tegenover en naast ons perceel. Bij een van de inventarisaties (het perceel is van april t/m augustus wekelijks bezocht) liep



Reekalf

opeens een ree uit de hoge kruidenstrook weg. Het was een reegeit. Ze bleef echter een tiental meters verder stilstaan. En ja hoor, opeens stond daar ook een reekalf, niets vermoedend tussen de jonge struiken. Later ging het rustig liggen tussen de kruiden. Bij het inventariseren heb ik altijd de camera bij mij. Gelukkig kon ik van een redelijke afstand enkele opnames maken. Daarna rustig verdergelopen en het reekalf niet verder verstoord. Duidelijk was nu wel waarom sommige struiken ook aan de bovenzijde waren afgebeten.

Bruine kiekendief, buizerd en Gele kwikstaart

Veel vogels worden op het perceel nog niet gesignaleerd. In de rozenbottelgaard naast het perceel heeft een vink en een putter een territorium. In de smalle sloot, die parallel van de kavel loopt en vol staat met riet en lisdodde, zingt de Kleine karekiet en een bosrietzanger. Aan het noordelijk eind van het perceel stroomt de brede wetting. Aan de overzijde heeft een Gele kwikstaart een territorium. Boven de wetting jaagt regelmatig een Bruine kiekendief. Het paartje schijnt in de omgeving een nest te hebben, waarvan de loca-

Al snel werd duidelijk dat er niet alleen hazen op het perceel aanwezig waren

Kevers en torren
lopen liever op
kale en droge
grond dan tus-
sen dichte
graspollen.

tie geheimgehouden wordt. In een hoge boom westelijk aan het perceel broedt een buizerd, die bijna dagelijks boven ons perceel rondjes vliegt. Geen prettig vooruitzicht voor de patrijzen, die wellicht op een dag gaan komen. Maar goed dat er een struweelhaag geplant is, dan is er voldoende dekking.

Aanleg keverbank en kleine poel

Er is subsidie aangevraagd voor de realisatie van een poel aan het eind van het perceel. Eind juli vernemen we of die subsidie wordt toegekend. In september kunnen we dan beginnen met de aanleg. De poel heeft een oppervlakte van ongeveer 200 m². Met oevervegetatie: 10 meter

breed en 20 meter lang. De grootste diepte zal ongeveer 1,5 meter zijn. Met de klei uit de poel wordt een keverbank aangelegd. Een keverbank is een strook verhoogde grond (40 cm) van ongeveer 3 meter breed. Deze verhoogde strook is aantrekkelijk voor kevers. Kevers en torren lopen liever op kale en droge grond dan tussen dichte graspollen. Voor akkervogels als kwikstaarten, patrijzen en fazanten een mooie voedselbron. In het verlengde van de keverstrook zal centraal op het perceel een strook met akkerkruiden en granen worden aangebracht en ingezaaid. Dat alles moet het aantrekkelijk maken voor akkervogels. Nu hazen, fazanten en reeën het perceel gevonden hebben, zijn we hoopvol.



Reekalf



Gemeente Zaltbommel zoekt woningen voor vleermuizen

Vleermuizen hebben het steeds moeilijker, omdat spouwmuren waarin ze verblijven steeds vaker worden geïsoleerd. Daarom zoekt de gemeente geschikte plekken voor speciale vleermuiskasten. We hopen dat de leden van de Natuurwacht hierbij kunnen helpen.

Vleermuizen hebben plekken nodig om uit te rusten en hun jongen groot te brengen. Door isolatie en verbouwingen verdwijnen veel natuurlijke schuilplaatsen in huizen en gebouwen. Hierdoor vinden vleermuizen het moeilijker om een goede plek te vinden om te leven. In bijna 90% van de woningen die vóór 1990 zijn gebouwd, zitten wel eens vleermuizen. Ook huismussen, huiswaluwen en gierwaluwen hebben het steeds lastiger om een goed onderkomen te vinden. Voor hen gaat de gemeente de komende jaren nog voorzieningen treffen via een Soortenmanagement plan.

De gemeente Zaltbommel en Maasdriel heeft in haar eigen gemeentelijke vastgoed zoals dorpshuizen, gymzalen en (kerk)torens al gekeken naar mogelijke plekken voor kraamverblijven voor vleermuizen. Zaltbommel gaat hierin ongeveer 14 kraamverblijven maken, verspreid over de gemeente voor onder andere de Gewone grootvleermuis en Baardvleermuis. Helaas zijn dit er niet genoeg en moeten we daarom nog op zoek naar klein aantal aanvullende plekken voor met name de Gewone Dwergvleermuis en Laatvlieger.

De gemeente zoekt hiervoor de plaatsing van kraamverblijfplaatsen particuliere woningen met een vrije (blinde) gevel, zoals een twee-onder-één-kapwoning, hoekwoning of vrijstaande woning. In de nok van de gevel moet een vrije ruimte van 1 m² beschikbaar zijn. Het liefst worden kasten in de muur zelf geplaatst, zo hoog mogelijk in de nok. Zo'n kast kan maximaal een vierkante meter groot zijn. Omdat de kast in de muur geplaatst worden, is de kast vaak weinig zichtbaar met alleen een invliegopening. De gemeente betaalt voor de kast en de installatie.

Hoe ziet dit eruit:



We zijn vooral nog op zoek naar plekken binnen de bebouwde kom van de kernen Poederrijen, Kerkwijk/Delwijnen, Bruchem of Zuilichem liefst in (de buurt van) oudere wijken (van vóór 1990), waar ook veel woningen moeten worden geïsoleerd. Maar ook voor andere kernen horen we graag of u interesse heeft, mocht het met de huidige plekken niet lukken

Meld u aan!

Wilt u weten of uw huis geschikt is, of heeft u andere vragen? Meld dit dan aan ons via: duurzaamheid@zaltbommel.nl Wij bellen of mailen u dan zo snel mogelijk terug en beantwoorden uw vragen en/of kijken met u of uw woning geschikt is.

Wilt u weten of
uw huis geschikt
is, of heeft u
andere vragen?



GEKKO
BOOMZORG

BOMEN SNOEIEN, BOMEN KAPPEN EN BOOMADVIES

GEK OP BOMEN

Gekko Boomzorg is een professioneel boomverzorgingsbedrijf. Wij zijn gespecialiseerd in het snoeien en kappen van bomen.

Van één grote boom in een kleine achtertuin, tot complete bomenlanen op een landgoed, de zorg voor uw bomen is bij ons in goede handen.

**WIJ ZIJN GEKKO
BOOMZORG
WIJ ZIJN GEK OP BOMEN**



WWW.GEKKOBOOMZORG.NL

INFO@GEKKOBOOMZORG.NL

T 06 228 779 23

GEKKO BOOMZORG IS EEN ETW-GECERTIFICEERD BOOMVERZORGINGSBEDRIJF

